

53904

T.C.  
Marmara Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Uygulamalı Sanatlar Anasanat Dalı  
Seramik-Cam Sanat Dalı

KONYA BÖLGESİ NEOLİTİK VE KALKOLİTİK DÖNEM  
KULLANIM EŞYALARI VE ÇAĞDAŞ ÖNERİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZKAN ALGÖK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM  
DOKÜMANTASYONU

Danışman  
Prof. Dr. ERDİNÇ BAKLA

İstanbul, 1996

## İÇİNDEKİLER:

	sayfa:
I - Neolitik Dönem .....	2
II-1 Neolitik Dönem de Gelişen Yeni Teknikler.....	7
II Kalkolitik Dönem .....	10
II-1. Erken Kalkolitik Çağ Seramikleri.....	11
II-2. Erken Kalkolitik Çağ Seramikleri.....	17
II-II Konya Ovası Geç Kalkolitik Seramiğinin Özellikleri....	21
II-II-1 Siyah Perdahlı Beyaz Astarlı Seramikler.....	21
II-II 2. Kırmızı-Kahverengi Astarlı Seramikler.....	21
III Çatalhöyük.....	24
III-I Genel.....	24
III-II Seramik.....	33
III-III Mimari.....	41
III-IV Batı Çatalhöyük Kalkolitik Dönem .....	45
III- IV-a 1. Batı Çatalhöyük Erken Kalkolitik Seramiği.....	46
III-IV-b 2. Erken Kalkolitik Seramiği.....	46
III-V Çatalhöyük Kazılarında Elde Edilen Buluntulardan	
Örnekler .....	46
IV-Canhasan .....	48
IV-I Genel.....	48
IV- II Mimari .....	48
IV-III Seramik .....	50
IV-IV Canhasan Höyüğünde Yapılanan Kazılarda çıkan	
Seraamik İşler.....	56
V- Tarihlendirme .....	63
SONUÇ.....	64
VI- Kaynakça.....	64

## ÖNSÖZ

Neolitik ve Kalkolitik Dönem kültürlerinin beşiği olan Çatalhöyük ve Canhasan Höyüğü , görev yaptığım Karaman ili ve Konya ili sınırları içinde olması çalışmalarım da kolaylık sağlamıştır.

Bu tez konum sayesinde, insanoğlunun seramik kültürünü nereden ve hangi sebeplerden dolayı başlatıp, gerek kullanım gerekse sanatsal açıdan nerelere geldiğini ve nasıl gelişme gösterdiğini aşama aşama görmüş oldum.

Neolitik ve Kalkolitik Dönem de yapılmış olan ve kazılar sonucunda ortaya çıkan bu eserler günümüz yüksek kültür , teknoloji ve teknikleri kullanılarak, bizleri daha iyi eserler yapmaya teşvik etmektedir.

Tez konum olan Konya bölgesi Neolitik ve Kalkolitik Dönem kullanım eşyaları konusunda çalışmam için beni teşvik eden ve yardımlarını esirgemeyen Sayın Hocam Prof. Dr. Erdinç BAKLA, ya teşekkür ederim .

Ayrıca yardımlarından dolayı arkeolog İbrahim ARGANA 'ya Arkeolog Osman ERMIŞLER'e ve çalışmam da gerekli izinleri sağlayan Karaman Meslek Yüksekokulu Müdürü Selamettin ERTUĞRUL 'a teşekkür ederim.

## GİRİŞ

Çağımızın sosyal ve ekonomik düzeninin temelini oluşturan ve ülkemizde " Cilali Taş Devri " de denen Neolitik Dönem, insanlığın en büyük devrimlerinden birini gerçekleştirdiği çağdır.Çeşitli evrelerden geçen insanlığı; asalak yaşam düzeninden; üretici, araştırmacı ve aktif bir hayat seviyesine ulaşabilmiştir.Doğal ortam ile arasındaki bağları kendisi için yapıcı kılmayı, bir anlamda onun verdiği ile yetinmeyip, ona hükmetme çabalarının ilk adımlarını atmayı başarmıştır.Zira, toprağa ve hayvanlara üretimci bir gözle bakmaya, doğasının gereği olarak içinde taşıdığı araştırma ve öğrenme içgüdüsünü ortaya koyma çabalarına başlamıştır.

Nitekim, yeni araştırmaların ve kazıların getirdiği veriler kapsamında, Neolitik Çağ' da sosyo-kültürel, ekolojik, ekonomik açılar gözönüne alınarak yapılan çalışmaların önemi çok büyüktür.Bu sayede Neolitik Dönem'in içerdiği evrelere ait bilgilere adım adım ulaşılabilinecektir. Özellikle, İç Anadolu' da, Akeramik Dönem' den Keramikli Dönem' e nasıl geçildiği, yeni buluntu yerleri ile karşılaştırıldığında Doğu Çatalhöyük' ün zamanı için konumunun ne olduğu gibi daha nice sorunun her yönüyle araştırılması ve aydınlatılması, ancak burada yeniden kazıların başlatılması ile mümkün olabilecekti. Bu nedenle, Doğu Çatalhöyük ' te yeniden başlatılan kazıları, Anadolu 'nun ilk görkemli kültürlerini yansıtan Neolitik Çağ için son yılların en olumlu bilimsel girişimlerinden biri olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Neolitik Çağ ' ın bu önemli merkezine yapılacak ziyaretin her saniyesi, Anadolu ' nun göbeğinde binlerce yıl önce yaşamış kalabalık bir insan topluluğunun sınırsız yaratıcılığının tanığı olmaktadır. .

Çatalhöyük, bugüne kadar bulunmuş belki de en büyük ve en eski kentsel Neolitik merkezdir.

Bu bölgede Kalkolitik Dönemin en önemli merkezlerinden olan Canhasan höyüğü' de;Karaman il 'inin onüç kilometre kuzeydoğusunda aynı adlı köyün sınırları içindedir.

1961 yılında David FRENCH tarafından kazılar başlatılmıştır.

Kazılar sonucunda Canhasan yerleşmesinin, Anadolu' nun kentleşme süreci içersindeki yerleşimlerinden biri olduğu ortaya çıkmıştır.

1961- 1974 arasında yapılan kazılarda höyüğün birinci ve ikinci katmanlarının kalkolitik, üçüncü katmanın da çanak-çömleksiz neolitik dönem katmanı olduğu anlaşılmıştır. Kazıdaki buluntular arasında pişmiş ya da pişmemiş kilden seramikler vardır.

Kazılar şu günlerde devam etmemektedir.Kazıyı yapmakta olan David FRENCH, Atatürk barajı su toplama havzası altında kalacak bölgedeki höyüklerde kazılara devam etmektedir.



## I- NEOLİTİK DÖNEM

<< Tarih öncesi çağ üç döneme ayrılarak incelenir. İnsanların ilk ortaya çıkışlarında M.Ö. 8.000 yılına kadarki dönem yaygın olarak Paleolitik Çağ olarak adlandırılır. Bu çağa verilen bir diğer isim de Eski veya Yontma Taş Çağı'dır. Geride mağara resimleri, ilkel kaya anıtları ve basit aletler bırakan bu çağı; yaklaşık M.Ö. 12.000 - 8.000 yılına tarihlenen bir geçiş dönemi, yani Mezolitik Çağ veya Orta Taş Çağı izler. Bu dönemde tarım ve kent örgütlenmesinin filiz vereceği Neolitik Çağ ' ın hazırlık evreleri gözlenir...

...Neolitik Çağ dünyanın her yanında aynı dönemde yaşanmamıştır. Elde edilen bulgular Kıta Avrupası'nın Neolitik Çağ ' a Önyasya ' dan çok daha geç girdiğini gösteriyor. Çatalhöyük, Neolitik Çağ ' ın tüm özelliklerinin belginleştiği önemli bir merkezdir...

...Anadolu ' daki diğer önemli Neolitik merkezlerin arasında Aşıklı Höyük, Hacılar, Yümüktepe, Kızılkaya, Fikirtepe ve benzerleri sayılabilir...

...İnsanoğlunun bir milyon yıl kadar önce iki ayağı üzerine doğrulup dolaşmaya başladığı sanılmaktadır. Böylece boş kalan iki eliyle bir takım işler becerebileceğini keşfetmiş olmalıdır. Alet yapabilen insanlarla ilgili rastlayabileceğimiz en eski izler aşağı yukarı dörtüzyüzbin yıl kadar önceye aittir ve izlerini delillerle bulabildiğimiz bu ilkel el hüneri ile Paleolitik Çağ başlar. Bu çağ bir hazırlık çağı olmuştur; çünkü ardından gelen Mezolitik Çağ ile insanlar mağaralardan çıkmış, kendi evlerini yapmaya başlamışlardır.>><sup>1</sup>

<< İnsanoğlu, ihtiyacı olan besini deneyler sonucu elde etme başarısına ulaşmıştır. Tarıma elverişli araziler keşfederek, tesadüfen toplamış olduğu bitkilerin faydalı olanını ayırt ederek, onların tohumlarını ekime almıştır...

...Anadolu 'da seramik de bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır...

---

<sup>1</sup> D.O. CAMERON < Symbols of Birth and Death in The Neolithic Era > London 1981

...Mezolitik'te göl kıyılarında, ırmak ağzlarında avcılık ve toplayıcılığın yanısıra balıkçılıkla uğraşan toplulukların artık kamp değil, köy sayılabilecek geçici yerleşme yerleri kurarak, yarı göçebe bir avcılık ve toplayıcılık yaşamı sürdürdükleri, Tuna Irmağı boyunca yayılmış olan toplulukların yarı göçebe bir tarım sistemi uyguladıkları, bazı özel tarım aletlerine gerek kalmadan bile basit düzeydeki aletlerle toprağı isledikleri bilinmektedir...

...Başlangıçta yarı göçebe tarım ekonomisine sahip olan insanlar basit tarım yapmak için öyle büyük toplu çalışmaya gerek duymadan, topraklardan ürün sağlamışlardır. Böylece artan düşünce yeteneğı yeni üretim tarzlarını doğurmuştur. Bunlar arasında seramiğı, dokumacılığı, sepet örmeciliğini, yerleşik toplumun ihtiyacı olan - fakat kendinde bulunmayan- bazı maddeleri sağlamak için bu ilk köyler arasında gerçekleştirilmeye başlanan ticareti sayabiliriz. >> <sup>2</sup>

Yaşam biçimindeki en köklü değişme insanların besin üretimine başlamasıyla Neolitik'te gerçekleşmiştir. Neolitik dönemde bu üretim faaliyetleri, insanları diğer gereksinimlerini elde etmeye itmıştır. Neolitik dönem ile birlikte yerleşik yaşama geçiş, insanların barınma ihtiyaçlarının giderilmesinde yeni oluşumlar ortaya koymalarını gerekli kılmaya başlamıştır. Böylelikle insanlar Neolitik Çağ'da yeni barınak tiplerini ortaya koymaya başlamışlar, bu da barınakların toplandığı köylerin prototipinin yaratılmasını sağlamıştır.

<<Neolitik dönemin en belirgin özelliğı, besin sorunun çözümünde gerçekleştirilen büyük devrim olmuştur. Böylelikle insanoğlu Neolitik Çağ'dan önce doğada bulduğı ile yetinirken, Neolitik dönem ile birlikte gerçekleştirmeye başladığı üretim faaliyetleri sonucu artık doğa karşısında hayatta kalabilme şansını daha da yükseltmiştir. Neolitik Çağ'da avcılığın yerini hayvancılık, toplayıcılığın yerini de ekip-biçme almıştır...

<sup>2</sup> Alaaddin SEREL, < ilkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Asamasında ekonomik, Toplumsal, Düşünsel yapıtların Etkilesimi > ANKARA 1982. s.132-  
ibid . s. 138 . 139

...Botanikçiler, buğday, arpa, mercimek ve nohut gibi ürünlerin yabani atalarının sadece Önasya ' da yettiğini kanıtladılar; bu ürünlerin burada seçilerek kültür formuna dönüştürüldüğünü düşünüyorlar. Arkeologlar, kazılardan çıkan örneklerle radyokarbon testi uygulayarak, Önasya 'daki Neolitik Çağ köylülerinin 10.000 yıl önce çiftçilik yaptıklarını kanıtladılar.>><sup>3</sup>

<<İlk köy yerleşmelerini; sulu tarımın sağladığı artı ürünün sonucu ortaya çıkan kentler, iş bölümü, para ve pazar ekonomisi, yazının ve matematiğin icadı, mülkiyet ve eğitimin kurumlaşması, hukukun, yönetimin, bilim, düşünce ve inançların sistemleştirilmesi, çanak-çömlek yapımı ve dokumacılık takip etmiştir...

...Neolitik Çağ'da önce yerleşme başlamış, yerleşme ile birlikte tarım gerçekleştirilmeye çalışılmış, böylece ekip-biçme ile insanlar kendi için en fazlasını üretmeyi sağlayabilmiştir...

...Avcılık-toplayıcılık teknolojisinden hayvancılık-tarımcılık teknolojisine geçiş, insanlığın görüp geçirdiği en büyük kültürel devrimlerden biri olmuştur.>><sup>4</sup>

<<Bunun ardından da ikinci bir aşama olarak, kili kimyasal özellikleri sayesinde şekillendirip, pişirerek, bu hammaddenin fiziksel ve kimyasal özelliklerini değiştirmişler, ondan çanak-çömleklerini yapmayı keşfetmişlerdir...

...Çağımızın sosyal ve ekonomik düzeninin temelini oluşturan ve ülkemizde " Cilali Taş Devri " de denen Neolitik Çağ ise, insanlık tarihinde W.Gordon Childe tarafından " Neolitik Devrim " olarak tanımlanmıştır. O, Güneybatı Asya' da - ancak Anadolu dışında kalan yerlerdeki- Neolitik kültürleri inceleyerek bu sonuca varmıştır.>><sup>5</sup>

<<Arkeoloji; tek bir Neolitik kültürün değil, ayrı ayrı kültürlerin varlığını ortaya koyar. Bu kültürler ortak temel geleneklerin, belkide değişen yerel olanak ve ihtiyaçlara uydurarak türlü türlü uygulanmalarının ürünü olarak birbirlerinden farklılaşmışlardır.>><sup>6</sup>

<sup>3</sup>Mark NEBÝTT <Biblical archaeologist, haziran 1995 >

<sup>4</sup>Bozkurt GÜVENÇ <insan ve Kültür , İSTANBUL 1984 4. BASIM S .183 ibid. s. 196

<sup>5</sup>Ufuk ESİN < Anadolu' da Neolitik çağ > Bilim ve Teknik Dergisi sayı 336 s.18

<sup>6</sup>Gordon Childe. Op. Cit S . 40

<<M.Ö. 8500-7000 yılları arasında, iklimsel değişmelerin insan toplulukları için olumlu sonuçları olmuştur.Nitekim Neolitik Çağ Anadolu'da 8000-5000 yılları arasında tarihlenmiştir. Bu dönemin Anadolu'daki önemli yerleşme merkezleri Konya Çatalhöyük, Burdur Hacılar, Mersin Yümüktepe, Tarsus Gözlükule, Diyarbakır Çayönü,Malatya Caferhöyük'leri ile Keban Barajı'nın kaplamış olduğu alandaki höyüklerdir.>>\*

<<İlk kez Doğu Çatalhöyük' te ve Hacılar' da gün ışığına çıkarılan keramikli Neolitik Çağ kültürlerinin sanıldığından çok daha geniş bir alana ve de birçok benzerlik ve farklılıklarla yayıldığına işaret edilmektedir.>> \*\*

<<Anadolu ' da "ilk üreticiliğe geçiş evresi" denilen Neolitik dönemde Beldibi ve Suberde'de çanak-çömlekle karşılaşmıştır. Suberde ' de çanak- çömleğin yapımı denenmiş ve sonra bırakıldığı için gerçek çanak-çömlek başlangıcı olarak Çatalhöyük ve Erbaba kabul edilmektedir.>><sup>7</sup>

<<Özellikle 1950'li yıllarda Hacılar'ın 1960'li yıllarda ise Doğu Çatalhöyük'ün kazılmasından önce Anadolu ' da Keramikli Neolitik Çağ ancak Toroslar'ın güneyindeki Mersin-Yümüktepe, Tarsus Gözlükule ve Amik Ovası kazı yerlerinin en alt tabakalarından, kısıtlı olarak biliniyordu.J. Mellaart ' in önce Hacılar'da, ardından Doğu Çatalhöyük 'te yaptığı kazılarla ilk kez Anadolu 'da Seramikli Neolitik Çağ'ın son derece parlak kültürlerle temsil edildiği anlaşıldı. Bu durum (J. Mellaart tarafından) bilim dünyasında büyük yankı uyandırarak ilginin Anadolu ' ya kaymasını sağladı.>>\*\*\*

Bu çağ 3 ayrı safhada incelenmektedir:

- a- Akeramik Neolitik** (M.Ö. 8500-6500 )
- b- Erken Neolitik** ( M.Ö 6500-5600 )
- c- Geç Neolitik** ( M.Ö 5600-5500 )

\* Ord.Prof.Dr.E.AKURGAL < Anadolu Uygarlıkları > İstanbul , 1988

\*\* Ufuk ESÝN < Anadolu'da Neolitik çağ > İst. Üni. Protohistorya Ana Bilim Dalı

<sup>7</sup>Doç.Dr Levent ZOROGLU <Ýsaura Bölgesi Tarihi> Konya 1991. s. 52

\*\*\* Gordon CHILDE < Tarihte Neler Oldu > Konya 1991 s .52

Bu dönemin en önemli özelliği, "insanın üretim yapmaya başlaması" dır. Paleolitik dönemdeki avcılık ve toplayıcılık yerine besin üreticiliği, hayvanların ise avlandıktan sonra öldürülmeyip, bir süre beslenmeleri, yabani hayvanların insanlara alıştırılması, evcilleştirilmesi insanın yerleşik düzene geçtiğini simgeleyen bir devrin önemi olarak kabul edilir.

<<İklimsel değışmelerin olduğu bu dönemde insanlık bu değışimden yararlanmış, mağaralardan çıkarak düz ve tarıma uygun arazilerde yerleşim yerleri oluşturmuşlardır. Giderek gelişen tarıma paralel olarak bazı hayvanların evcilleştirilmesi sonucunda insanlar, besinlerini ürettikleri topraklara bağlanmaya mecbur kalmışlar ve böylece göçebelik devri sona ermiştir. Tarım toprakları daha çok ovalarda bulunduğundan, mağara veya kaya sığınaklarında yaşayıp, uzak tarlalarda çalışmanın zorluğu hemen anlaşılması, bu ihtiyaç konut yapımı gereğini ortaya çıkarmıştır. Gerek besinlerin üretilmesi, gerek ilk yerleşik köy tohumlarının oluşması, insanlık tarihinde yeni bir çağın başlangıcıdır...

...Anadolu 'da M.Ö. 8000 yılın sonlarından itibaren Üst Paleolitik ve Mezolitik geleneğe bağlı olmayan bir konut mimarisi görülmeye başlar.>><sup>8</sup>

Coğrafi konum ve doğal çevrelerine bağlı bulunan belirli biçim ve düzenleri ile ilk köy ya da küçük kent yerleşmeleri ortaya çıkmıştır.

Yeni Taş Devri anlamına gelen Neolitik çağ, bu yüzden bir devrim olarak nitelenmektedir.

Yaşamın devamını sağlayacak besinleri denemeleri sonucunda elde etmeyi başarmışlar. Kendilerine yararlı olan bitkileri ektikleri ve yabani hayvanları evcilleştirdikleri sanılıyor.

<< Neolitik dönemde yerleşim yerlerinin surları yoktur. Ancak evler aralık bırakmaksızın yapıldığından, sur yerini tutan bir savunma dizgesi meydana getirilmiştir.>><sup>9</sup>

Sonuçta Neolitik dönem kendini ilk üretim, ekip-biçme, hayvanları evcilleştirme, bazı teknolojik keşiflerin ortaya çıkışı olarak

<sup>8</sup>Esin A.g.e. , s 18,63,65,70

<sup>9</sup>Rudolf NAUMANN, <Eski Anadolu Mimariyöy > Ankara 1991

göstermeye başlamıştır. İnsanlık Neolitik ile birlikte yaşam tarzını süratle değiştirmeye ve geleceğini planlamaya başlamıştır.

Neolitik Dönem ' in ilk örneklerinde kaba hamurlu, kalın cidarlı elle şekillendirilmiş kap formuna rastlıyoruz. İlk seramik örnekler güneşte kurutularak yapılmışlardır.

Araştırmalarda Geç Neolitik Dönem'den Erken Kalkolitik Dönem ' e ( M.Ö. 5000 - 3000 ) kaymalar görülmektedir. Dış katmanlara doğru çanak - çömlek yapımında teknik biraz daha ileriye gitmiş ve estetiğe önem verilmiştir. Erken Dönem seramik parçalarının dış yüzeylerinde sepet örgüsünü andıran izlere rastlanmıştır. Bu da bize kap ve kacağın önce sazlardan yapıldığını ve bunları üzerlerinin suyu tutması aracılığı ile ilk seramik ürünlerin oluşturulmuş olduğunu göstermektedir. İyi pişirilen kapların üst kısımları da çömleğin hamuru ile aynı kilden yapılmış veya perdahlanmıştır.

Kalkolitik Dönem ' lere kaymalarda seramik parçalarında boya izlerine rastlıyoruz. İlk defa kulp da bu dönemde ortaya çıkar. Dikey delikler durumundaki bu kulpların ipele tavana asıldığı anlaşılır.

## I- 1 NEOLİTİK DÖNEM ' DE GELİŞEN YENİ TEKNİKLER:

Neolitik Dönem'de ilk defa ortaya çıkan yeni teknikler arasında bunlar sayılabilir:

- Tarım alanında yeni üretim aletleri
- Seramik yapımı
- Avlanmayı kolaylaştıran yeni av araç ve silahları
- Yeni yerleşimlere ait barınaklar
- Derin olmayan sularda yüzebilen sal ve küçük basit kayıklar
- Takas etme usulleri

İlk çiftçiler, avcılar için önemli olmayan üç araca gereksinim duydular . Bunlar:

- Ağaç kesmek için balta,
- Çürümüş yapraklardan oluşan toprakları, tohum ekmek üzere kazmak için çapa,
- Olgunlaşmış ekini kesmek için oraktır.

Tahili ve öteki malları depolamak için sepetler ve kilden yapılmış kaplar önem kazandı.

Kerpiç evler, bez dokumak için tezgahlar, tahıllar ve öteki yiyecekleri pişirmekte elverişli-fırınlanmış çömlek kaplar, yiyecekleri fırınlarda pişirmek ve mayalama aşamaları hızla geçildi..

Ekinleri ekme-biçme zamanı, bu işlerin paylaşılarak yapılması, toplum yaşamında belli düzenin sağlanması gibi yeni yaşam tarzı ilkel tarımın yaşamını avcınıninkinden ayırdı.

Neolitik kültür döneminde ortaya çıkan yenilikler çeşitlidir. Bunlar içinde Neolitik Çağ'ın sahip olduğu aletler, seramikler, yerleşme biçimleri, barınak vs. önemli yer tutar.

Neolitik'te görülen aletler içinde balta formları çeşitlidir. Bunlardan Neolitik'in birinci aşamasında görülen balta formu; volkanik kültürlerden granit ve bazalttan yapılmış cilalı ve cilasız üçgen biçiminde baltalar, ayrıca sileksten ok uçları ve bunların yanında iyi perdahlanmış ve pişirilmiş seramikler yer alır.

Neolitik'in ikinci aşamasında; sileksten yapılmış uzun biçimli el baltaları, saplı uçlar ve üzerleri kabartma ile süslü kaplar yer alır.

Neolitik Dönem'de görülen en önemli yeniliklerden biri de seramik üretimidir.

Neolitik'te seramik, tarımın doğal sonucu olarak ortaya çıkmış olabilir. Çünkü üretilen besin maddelerini saklamak, depolamak ve sıvı şeylerin konacağı kap türlerini yapabilmek gerekmekteydi. Bu olgu herşeyden önce seramik yapımında kullanılan kil maddesinin özelliklerinin iyice kavranması ile tam bir seramik örnek olarak Neolitik'te karşımıza çıkar.

Avrupa için ilk kap türleri ERTEBØL kültürü ile ortaya çıkan kalitesiz bir kille yapılmış ve iyi pişirilmemiş seramiklerdir. Seramik üretimine geçişte de bir takım aşamalar kaydedilmiştir. Bunlar önce seramik çamurunun hazırlanması ve içine saman türü katkı maddelerinin atılması ile başlamıştır. Seramik yapımı öğrenildikten sonra insan beyin faaaliyetlerinin doğal sonucu olarak zanaatkarlar kendi ürünlerini daha iyi göstermek, hünelerlerini ortaya koymak için bunların üzerlerini de süslemeye başlamışlardır. Seramik formlarına ve

üzerinde taşıdıkları süslemeler ile kalitesine göre bazı kültürler özel adlarla anılmışlardır. Örneğin, daha çok Avrupa Kitası için geçerli olan seramik kültürleri ayrı ayrı sınıflara ayrılmışlardır.

Avrupa Neolitik kültürlerinden olan Tuna memleketleri kültür grubu içindeki seramik türleri, astarlı ve astarsız olarak ayrılır. Bu kültürün geç evresinde çentik bantlı seramikler ağırlığı oluşturur. Kuzey memleketleri kültür grubu içinde yer alan seramiklerde; yuvarlak kulplu ve yüksek boğazlı kaplar, süslü ve insan figürlü kaplar da yer alır.

Ortadoğu ve Anadolu ise birbirlerine yakınlığı dolayısı ile ticaretin de ortaya çıkışı ile, benzer seramik türlerini içerirler. Bu seramikler genelde el yapımı ve renksiz (astarsız) dirler. Neolitik kültürün oluşmasında ve tanımlanmasında büyük rol oynayan seramiklerin pişirilmesinde fırınlar da önemlidir. Neolitik'te artık ateşin belli alanlarda kullanılmasını sağlayan fırınların yapımının başarılması da Neolitik Dönem keşiflerinden önemli bir unsuru oluşturur. Bu fırınlar yapılarına göre ilkel ya da az gelişmiş fırınlar olarak ayrılırlar.

Neolitik ilk üretimin başlaması ve hayvancılığın (ilk evcilleştirme ) öğrenilmesi ile insanoğlunun kendi elinde olmayan fakat gelişme ihtiyacı, daha fazlasına sahip olma hevesi ve bunun yanında yeni üretim çağının doğal gelişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni teknolojik buluşların ilk defa sergilendiği bir çağ olmuştur. Bu sergileme herseyden önce insanoğlunun yerleşik yaşama geçmesi ile kendini göstermeye başlamıştır. Tüm bu birikimin sonucu olarak ilk kez seramik denen bir ürün yapılmış, tarım araç ve gereçleri geliştirilmiş, doğayı biçimlendirmede ve bazı ürünleri elde etmede yeni ve daha gelişkin aletler ortaya konmuş, insanoğlu artık toplumlaşmanın doğal sonucu olan kurumsallaşmaya gidişte ilk ve en önemli adımı atarak, yer yüzünün ilk teknik patlamasını gerçekleştirmiştir.

<< Neolitik Dönem köy toplulukları ekonomik olarak, üretici ekonomiye sahip olmuşlar, hayvansal ve bitkisel biçim tarzını olanaklı kılmışlardır. Zanaatkarların da ortaya çıkışı, Neolitik Dönem köy topluluklarının kendine yeterli bir duruma gelmesine yolaçmıştır.

M.Ö. 8000 yıllarının sonlarından itibaren düzensiz konut mimarisi görülmeye başlar. Bunun sonucunda coğrafi konuma ve doğal çevreye bağlı biçimde yerleşim yerleri (küçük köyler ) ortaya çıkmıştır.>><sup>10</sup>

<<İlk kez insanlar sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan " üretime" dayalı bir yaşam biçimine geçmeyi başarmışlardır. Bunun ardından da ikinci bir aşama olarak toprağı (kili) kimyasal (fiziksel) şekillendirip, pişirerek, bu hammaddenin kimyasal ve fiziksel özelliklerini değiştirerek ondan çanak-çömleklerini yapmayı keşfetmişlerdir.>><sup>11</sup>

## II- KALKOLİTİK DÖNEM

Neolitik'ten sonra gelen Kalkolitik Çağ'da Anadolu'da yerleşim 5000-3000 yılları arasında tarihlenir. Bu devirde taşın yani sıra maden de kullanılmaya başlanmıştır. Anadolu ' da Canhasan, BeyceSultan, Horoz Tepe, Yazır, Alisar, Fikirtepe vb. höyükler önemli yerleşim yerleridir. Çatalhöyük'ün küçük tepesinde de Kalkolitik Çağ'a ait çanak-çömlek parçalarına rastlanır. Ancak burada mimari buluntuya rastlanamamıştır. Zaten bilimsel kazılar çok kısa sürmüştür.

<<Avcılığın, tarımın öncelik kazanması sonucu etkinliğini kaybetmesiyle, Kalkolitik toplum yaşamında bazı değişimler ortaya çıkmıştır. Örneğin; Erken Neolitik sonlarında azalmaya başlayan avlanma ile ilgili büyük duvar resimleri yapılmaz olmuş, erkek tasvirleri azalarak, bereketlilik simgesi olan kadın figürleri artmış ve yaygınlaşmıştır. Çatalhöyük ' teki tapınaklar da Hacılar ' da artık yoktur.>><sup>12</sup>

Kalkolitik deyişi, Hellen dilinde "Bakır" anlamına gelen Khalhos ile "Taş" anlamına gelen Lithos ' dan türemiş olup taş aletlerinin yanısıra bakırdan yapılan eşyaların yaygın olarak kullanılmaya başlaması nedeniyle, "Bakır-Taş devri" olarak da isimlendirilir. Maden çağının başlangıcı olması bakımından önemlidir.

<sup>10</sup>ESYŃ < Anadolu ve Güneydogu Avrupa > S.65-70

<sup>11</sup>Ufuk ESYŃ <Anadolu' da Neolitik çağ >

<sup>12</sup>MELLART <The Neolitik of the Near East> London 1975

Bu devrin en önemli özelliği, taş aletlerden yine yaygın bir şekilde yararlanılmakla beraber, madenlerden de faydalanılmaya baslanmış olmasındır.

Kalkolitik Çağ'da, Neolitik Çağ'a göre önemli değişiklikler olmamış ise de, bazı gelişmeler saptanabilir. Herşeyden önce tarım ilerlemiş, araçlar da daha gelişmiştir.

<<Çömlekler, çömlekçi çarkı henüz bilinmediğinden yine elde yapılmakta, bazı yerlerde ise bunların üstüne kalın bir astar çekildikten sonra, geometrik motiflerin çizildiği görölmektedir...

...Seramik, eski devrelerden çok farklıdır. Bu çağın ağır ve kaba çanak-çömleği ile örneğin Hacılar ' ın (V-I) üstün bir beğeni anlayışı ile bezenmiş boyalı seramiği arasındaki ayrılık, her iki çağın apayrı geleneklere sahip olduğunu açıkca göstermektedir.>><sup>13</sup>

Bu devirde ölümler daha çok ağzı açık küplere gömülmüş, küpün içerisine ölen kişinin silahları ve eşyaları da konulmuştur. Kalkolitik Dönem'in bir başka önemli özelliği de, bu devirdeki yerleşim merkezlerinin biraz daha büyümüş olması ve bunların etrafının surlarla çevrilmiş olmasıdır.

Anadolu, Neolitik Dönem' de dünyaya önderlik etmesine rağmen Kalkolitik Dönem' de Mezopotamya ve Mısır ' a göre gerilemiştir. Ticaret hayatını geliştiren ve yazıyı icat eden bu uygarlıklar büyük hamleler yapmıştır.

Erken Kalkolitik Dönem kültürleri üç gruba ayrılabilir:

- a) Klikya ' da "Proto" yada Erken Kalkolitik Mersin XXIV-XX, tabakalar,
- b) Konya Ovası' nda Batı Çatalhöyük,
- c) Güney-Batı Anadolu 'da Erken Hacılar kültürleri çağdaşlık gösterir.

## **II- 1. Erken Kalkolitik Çağ Seramikleri:**

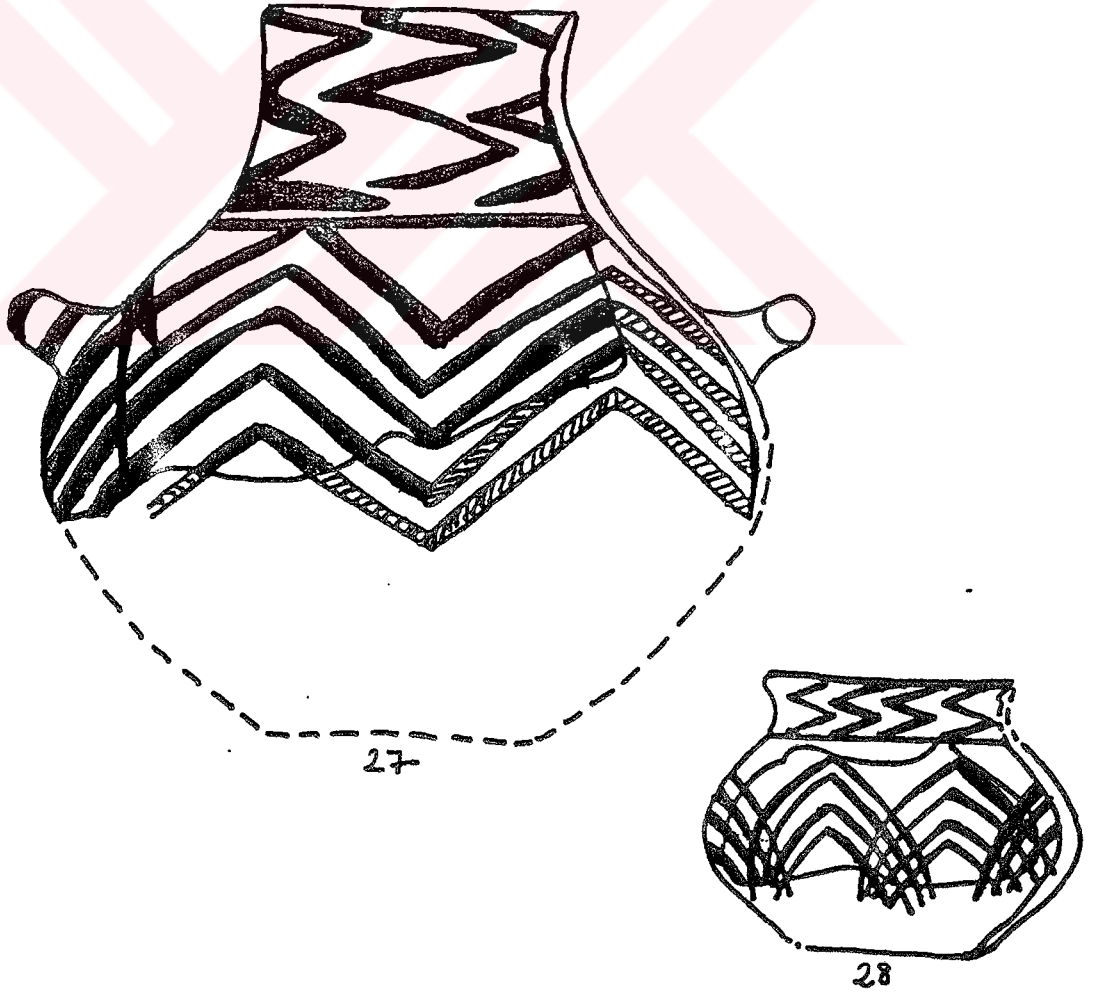
Çatalhöyük batı tepesi, Kalkolitik Çağ buluntuları vermektedir.

<sup>13</sup>MELLART <The Neolitik of the Near East> London 1975

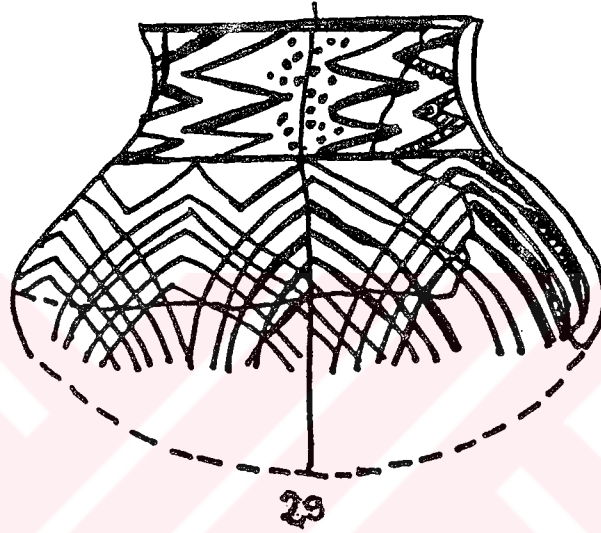
Yapımı devetüyü yada kırmızı renk, beyaz iri kum taneleri mika içermekte ve ilkel vazolarda buğday tanesi de bulunmaktadır. Fırınlama iyi yapılmıştır, ama gri öz görülmektedir.

Astar genellikle mat ve ıslakımsı, ancak tencereler astardan sonra perdahlanmıştır. Astarın rengi kırmızıdan açık kırmızıya ve açık kahverengiye doğru değişmekte ( ancak hiçbir zaman koyu kahverengi ya da siyah değil )dir. Tencerenin yüzeyi genellikle, yeşilimsi krem, ya da kırmızı-portakal renk çesidi görülmektedir. Kaliteli kaplardan bazıları, genellikle sarı renkli olan krem astarlamaya sahiptirler. Kavanozların neredeyse tümünün kenarında dikey zigzaglar ya da ters W 'ler olarak süslemeler görülmektedir.

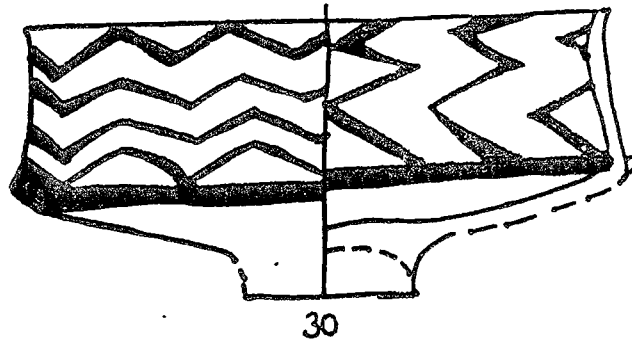
Sekil : 27,28

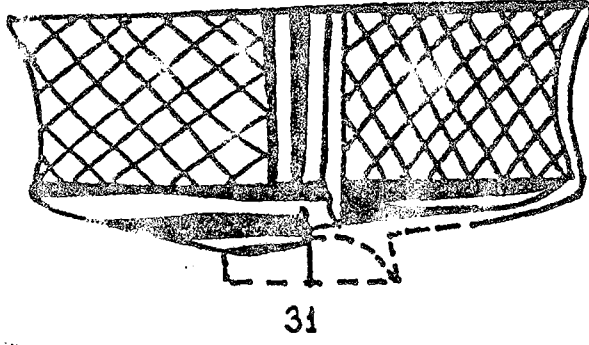


Aradaki boşluklar noktalarla doldurulmakta Şekil : 29

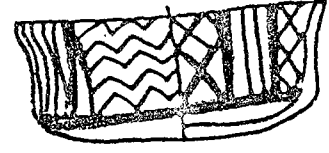


Kavanozun gövdesindeki, dekorasyonu yatay bir çizgi bölmekte  
Şekil: 30, 31, 32





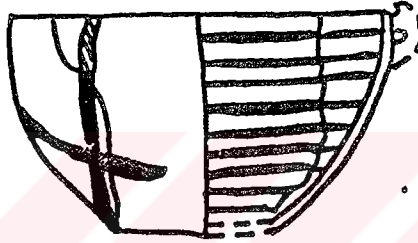
31



32

gövdedeki figürler daha çok değişkenlik göstermekteyken;  
paralel ve yatay zigzaglar

Şekil : 33



33

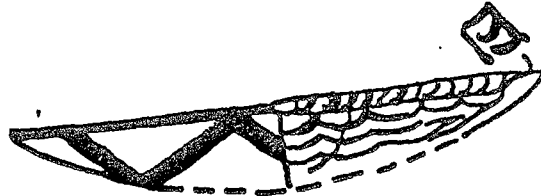
birbirine geçmiş saç örgüleri, baklava dilimi sıraları

Şekil: 31

(bkz sayfa 13)

ve paralel dalgalı çizgilerden kaynaklanmaktaydı.

Şekil: 34



34

Omurgalı çanakların dekorasyonu daha geniş motif örneklerini sergilemektedir. Ancak benzer türde, bunlar genellikle çanakların dış

tarafına bazen de iç tarafına islenmiştir. Çanağın merkezi kabaca çizilmiş konsantrik daireler (bkz. Şekil : 34 ) insan figürleri etrafına konsantrik zigzaglarla kaplıdır.

Sepet tutaçları, siperlik kenarlar, genellikle bir V sırasıyla boyanmış basit dizaynlar oldukça hoş görülmektedir.

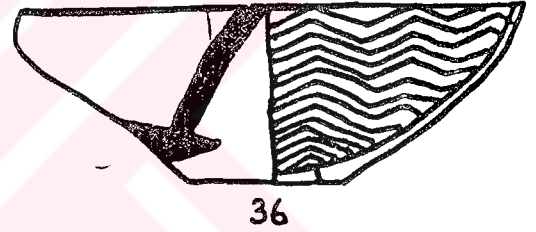
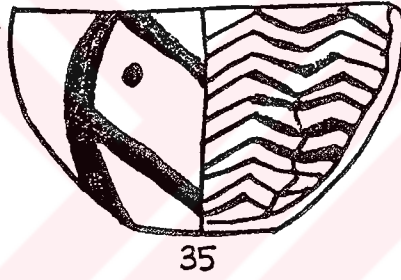
Pek çok kap formu vardır. Bunlar sırasıyla:

1- Düz ya da kısa kaide tabanlı omurgalı çanaklar; bunların çoğu yuvarlak değil, ancak hafifçe ovaldır.

Şekil :30, 31,32 (bkz. sayfa 13.)

2- Değişen yükseklik ve uzunluktaki derin çanaklar

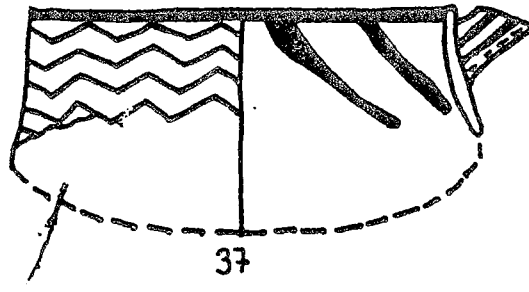
Şekil : 33(bkz s.14 ),35,36



3- Delik kenarlı derin çanaklar ya da taşlar; bunlar oldukça azdır.

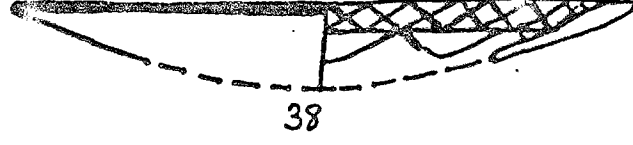
4-Basit düz oluklu çanaklar

Şekil: 37



5- Sığı tabak

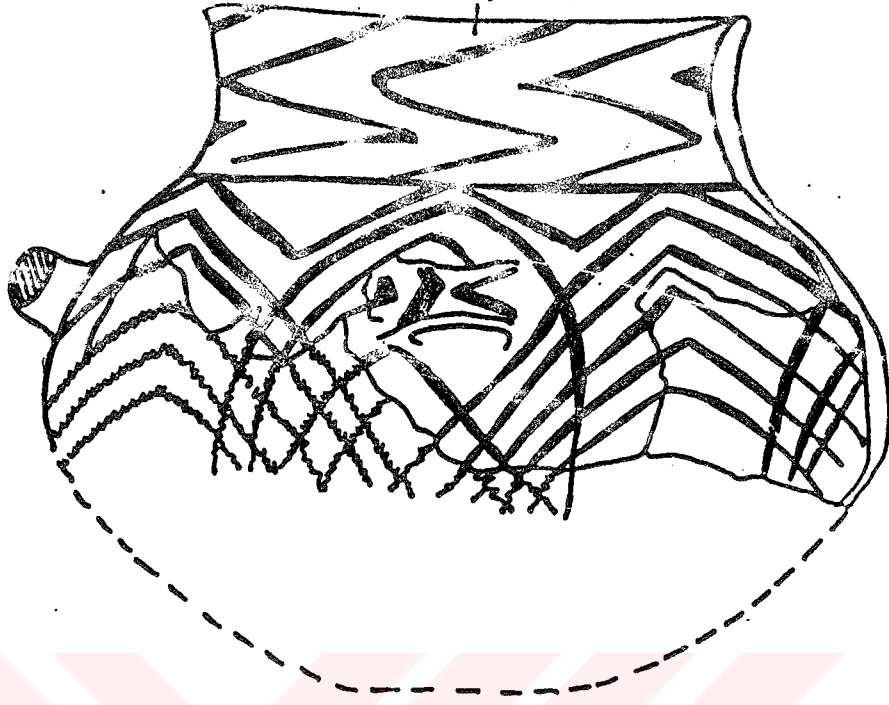
Şekil: 38



6- Hafifçe dışa bırakılmış, kısa boyunlu küresel vazolar.  
Şekil :28(bkz s. 12), 39,40



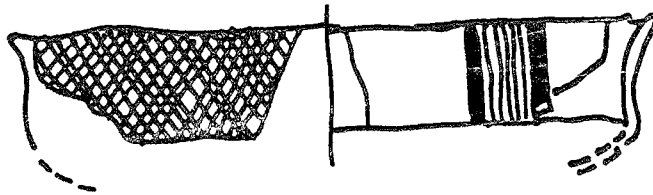
7- İki saplı, eğri oturtulmuş, geniş halkalı boyunlu kavanoz  
Şekil: 41



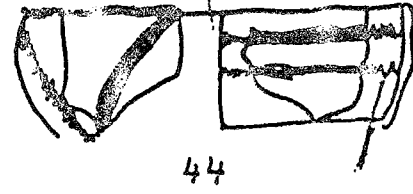
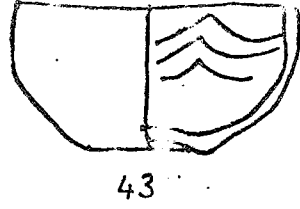
41

### *II-2. Erken Kalkolitik Çağ Seramikleri:*

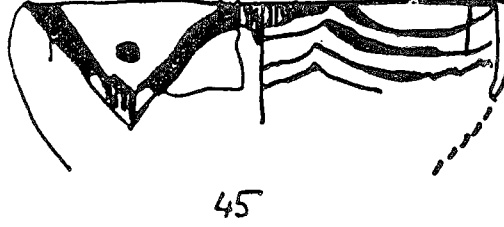
Bu dönem kapları, I. Erken Kalkolitik ' ten birkaç eski şekli taşıdılar. Omurgalı ( bazı çanakların ağız kısmında bulunan saç örgüsü şeklindeki süsleme bkz şekil :34 ) ve basit çanaklar, kısa dışa kıvrılmış kenarlı ve sepet tutaçlı kavanozlar kayboldu. Formlar, I. Erken Kalkolitik ' ten daha azdır. Dekorasyon da, daha zengin ve figürler ustaca yapılmış. Dikey saç örgüleri ( ki önceki periyodun karakteristik özelliklerinden biriydi) azalmış, paralel ve yatay çizgiler ve metodlar karakteristik özellik haline gelmiştir. Sınırlama dalgalı çizgiler, saç örgülerini ve dikey sıralarda baklava dilimleri, omurgalı çanaklar için normal figürler kullanılmıştır. Sadece küçük çanakların dekorasyonu değişmiş Şekil : 42, 43, 44



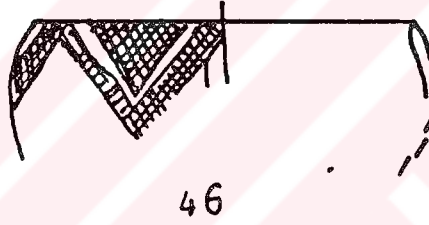
42



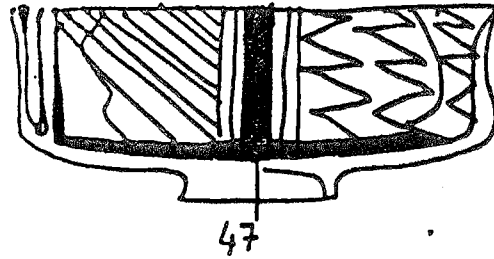
II. Erken Kalkolitik ' in En Çok Görülen şekilleri :  
Biraz kaba basit çanaklar  
Şekil :(43, 44), 45



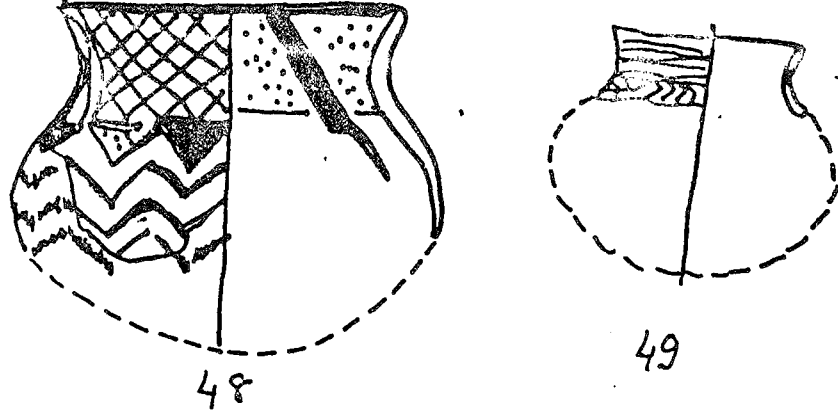
İçe kıvrılmış basit çanaklar  
Şekil: 46



Düz alçak ya da kaideli tabanlı genellikle omurgalı çanaklar  
Şekil :42(bkz s.17) ,47



Küçük ya da orta ölçekli dışa kıvrımlı vazolar  
Şekil: 42(bkz s.17), 48, 49

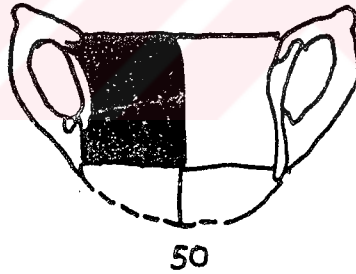


Uzun kenarlı geniş vazolar

Şekil:41(sayfa 17) ,27(sayfa 12), 28(bkz.s.12), 40 (bkz.s. 16)

İlk boynuz tutaçlı kupa ya da muhtemelen oval çanak, kırmızı üzerine siyah astarlı, şu anda tek parçadır.

Şekil: 50,



Diğer az bulunanların yanında, perdahlı gri eser parçacıkları, nokta bantlarında beyaz boyalı, delikli dekore edilmiş kavanoza aitler. Ancak Canhasan 2 B ' nin kaliteli delikli eserlerinde farklıdır. Diagonal yerleştirilmiş santraç figürlü parçalar vardır. Seramiğin yapımında iri parçalı kum ve mika kullanılmış; pembemsi ya da devetüyü hamurludur. Tabanlar daha öncekiler gibi olup, fırınlama çok iyi, gri merkez artık yoktur. Tencerelerin çoğu artık beyaz astarlıdır. Astar; çanakların hem iç hem dış tarafını, kavanozların dış tarafını ve kenarının iç tarafındaki geniş bandı kaplıyor. İç tarafın geri kalanı fırçalanmış ki burada izler

görülmektedir. Kaplar öncekilerden daha ince ve yoğun fırınlamışlar ve çanakların tabanı alçalmıştır.

Tencerede, boyadan sonra cilalama pratiği sürmekte, ancak boyanın rengi değişmiş olup, hala biraz kırmızı ve pembe astar vardır. Ancak çoğu açık ya da koyu kahverengi ya da mat siyahtır. En kaliteli eserlerde; beyaz üzerine koyu kahverengi, pembe ya da portakal rengi, (kilin içindeki demiroksit miktarına göre renkler oluşmakta) krem üzerine daha koyu astar olması, bu kapların özelliğidir.

Figürler hala çizgisel, ancak paralel ince çizgilerin boyalarının geniş bantları, dik ya da titrek ve sınırlanmış şekilde ortak özellik gösterir. Motifler etkisini yitirmekte ve figürler öncekinden daha hareketli ve yoğun tarzda işlenmiş. (dalgalanmayı andıran figürler), Çanaklarda iç tarafta astarlanmayan kısımlara sık sık rastlanmakta ve kavanozlarda kenarın iç tarafından başlayan üçgen astarlamada kabarıklar ya da içiçe dairesel, bantlar görülmektedir. Düz ve kaba eserler, fazla değişiklik olmaksızın II. Erken Kalkolitik süresince devam etmiştir. Ancak pek çoğu puanlı ve delikli dekorasyonu ile buraya ait Erken Kalkolitiğin standart ekipmanı, yemek kaplarını Neolitik anlayışla şekillendirmiştir. Erken kaplar yavan ve dekorsuz olarak II. Çatalhöyük ' ün bir evinde bulunmuştur.

Batı Çatalhöyük ' te II. Kalkolitik safhaya rastlandı. Arkeologlar eski safhanın Kalkolitik seramiğine, eski Kalkolitik I seramiği demektedirler. Mersin XXIV - XXII ' de Telhalaf seramiğinin yayılmasından önce bu seramiğin Mersin ' e ithal edilmiş olduğu anlaşılmıştır.

Aynı şekilde bu cins, boyalı seramiğin uzak paralellerine Hacılar I - V katlarında rastlanır.

Batı Çatalhöyük ' te daha sonraki Kalkolitik' i temsil eden tabakanın seramiği ( Eski Kalkolitik II seramiği ) Canhasan 2 B ' de bulunan seramiklerle çok az değişiklik gösterir. Böylece Canhasan 2 B katı ile Çatalhöyük " Eski Kalkolitik " safhasının çağdaş olması gerekir. İkisinin arasında başka bir safhanın daha var olup olmadığı henüz kesin değildir. Şimdilik ikisinin birbirini takip ettiği düşünülürse, Canhasan 3 ' ün bir süre Batı Çatalhöyük I Kalkolitik' i ile paralel devam ettiği

anlaşılır. Batı Çatalhöyük Neolitik 'i arasında bir boşluk vardır. Mersin ve Batı Çatalhöyük Eski Kalkolitik I bağlantılarından dolayı, Hacılar V - I ' in gene Batı Çatalhöyük Eski Kalkolitik I devre ve Canhasan III ve I, süre içinde Canhasan II. B katı ile çağdaş olduğu söylenebilir.

## II -II KONYA OVASI GEÇ KALKOLİTİK SERAMİĞİN ÖZELLİKLERİ

Orta Anadolu ' da yapılan araştırmada Konya Ovası Canhasan I tabakasında M.Ö. 4300 yıllarında iki grup seramik ele geçmiştir:

### II-II-1. Siyah Perdeli Beyaz Astarlı Seramikler :

Beyaz astarlılar genelde mat renkte olup kalın cidarlı olan kaplarda görülmektedir. Bu kaplar perdelanmışlardır. Bunların hepsi el yapımıdır. Bu gruba giren seramikler Canhasan ' da, Beyce Sultan ' da, Büyük Güllücek ' te, bir örnek olarak da Kuruçay ' da görülmektedir. Kuzey ve Güney Mezopotamya ' da pek fazla görülmemesine karşın, Kuzey Mezopotamya ' daki Arpaciyah' da bir iki merkezde de vardır. Bu da Orta Anadolu Konya Ovası' nin yerel kabi olduğunu göstermektedir.>><sup>14</sup>

### II-II -2. Kırmızı-Kahverengi Astarlı Seramikler:

<<Gri ile kırmızı, kahverengi, devetüyü yüzeye koyu kırmızı ile yapılan bezemeler. Bunu da Canhasan, Mersin, Tarsus, Gedikli ve Amik Ovas'ında görmek mümkündür.<sup>15</sup>

Orta Anadolu ' da perdeli oldukça fazla ele geçmiştir.

**Pişme** : Orta Anadolu ' da ele geçen Geç Kalkolitik seramiğinin pişmesi pek iyi değildir. Pişmeden dolayı renk tonlarında da farklılık görülmektedir.

<sup>14</sup>French <1965 s.87 >

<sup>15</sup>Lloydw- Mellaart <1962 s.231 >

Astar, bezeme ve motifler: Orta Anadolu ' da Geç Kalkolitik seramiğinin birinci grubuna giren seramiklerde bezeme, beyaz astar ile yapılmaktaydı. Üzerindeki bezekler ise genelde geometrik şekillidir. İç içe üçgenler, bitki motifi Canhasan I seramiğinde mevcuttur. Ayrıca Beyce Sultan ' da ele geçen kaplar üzerinde kompleks motifler vardır. Bu bezemeler daha çok kabın gövde kısmına ve dibe yakın yere uygulanmaktaydı. Yazırhöyük ' te de bir kabın ağız içi kenarında ters iç içe üçgen ,sonunda ağ motifi yer almaktadır.

Konya Ovası' nda Canhasan ' da bir çömleğin ağız kenarı olabilecek bir parça da ele geçmiştir.Üzerinde, Ubeyd seramiğinin üzerinde görülen motifleri andıran bir bezeme mevcuttur. Üstte yuvarlak damla gibi içi boş ardarda dizilmiş sıralar, sonra aşağıya dik inen bantların arasında çift ağızlı balta motifi ve çapraz motifler yer almaktadır. <sup>16</sup>

Orta Anadolu, Konya Ovası ' nın boyalı Geç Kalkolitik seramiğinin hamuru, devetüyü veya kırmızımsıdır. Siyah özlü olup,(redüksiyonlu bir fırın atmosferinde demiroksitin indirgenmesi ile siyah yakalanmıştır) saman veya iri kum katkısı görülmektedir.Küçük kaplar hariç pişme pek kaliteli değildir.Büyük kaplar ise orta kalitede pişmiştir.

Seramik ince cidarlanmış bir yüz göstermektedir.Genelde kırmızı renkli fakat sık sık kahverengi, devetüyü veya bazı durumlarda siyahımsı kahverengidir.Yüzeylerine kazıma yapılan kapların çoğunluğu beyaz boya ile doldurulmuştur. Üzerindeki astar ise genelde siyah üzerine beyaz bezeme, kırmızı veya devetüyü gri üzerine koyu kırmızı yada kahverengi boya ile yapılmıştır.(Kilin içindeki Demiroksit miktarlarınının farklı oluşu ve fırın atmosferinden kaynaklanan renkler) Çizgi bezemenin ise çoğunluğu geometriktir. Bazısında birbirine dikey çizgilerle yada nadiren yatay çizgilerle bağlı olan geometrik şekiller ve dikey hatlar, bulunuyordu.

Buluntu merkezleri ise:

Konya Ovası ' nda :

---

<sup>16</sup>Mellaart <1964 s.369 >



Canhasan I <sup>17</sup> Sarlale<sup>18</sup>, İbrahimhan, Göztepe, Çumra F, Kerpiçhöyük, Sarihasanoğlu.

Çarşamba Vadisi'nde, Kaşaklı, Karalhöyük \*<sup>19</sup>

Göksu Vadisi'nde Maltepe, Tekirhöyük \*<sup>20</sup>

İç Anadolu'da Büyük Güllücek \*<sup>21</sup>, Franktin \*<sup>22</sup>, Yazırhöyük \*<sup>23</sup>

Klikya'da ,Mersin XIIa, Tarsus 'da \*<sup>24</sup>, bu merkezlerdeki seramiklerin hepsi el yapımıdır.

Bu buluntular özellikle Orta Anadolu ' da Konya Ovası'nın batı yarısında meydana çıkmıştır. Buradan Klikya ' ya yayıldığı, fakat başka bir kap formu gösterdiği düşünülmektedir. Bu seramikler önce Beyce Sultan ' da Geç Kalkolitik I ' de ortaya çıkmıştır.\*<sup>25</sup> Bununla beraber, aynı zamanda Geç Kalkolitik I, Orta Anadolu ' daki Orta Kalkolitik ile birlikte aynı tarihe denk geliyordu. İç Anadolu ' da da bunu takip eden Erken Bronz Çağı' nda kullanılmıştır.

### III- ÇATALHÖYÜK

#### III - I GENEL

Anadolu 'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Çatalhöyük, Konya ' nin 50 km. güneydoğusundadır. Çarşamba Çayı ile sulanır. Konya ili Çumra ilçesine bağlı Küçükköy yakınında bir höyüktür.

Çağlar boyunca pek çok önemli uygarlığa beşiklik etmiş Anadolu ' nun kalbinde Çatalhöyük gibi özgün bir yerleşimin de bulunmuş olması şaşırtıcı gelmeyebilir. Yine de Neolitik Çağ ' ın burada yaşamış olan insan topluluğunun neden Konya yöresini seçtiğini anlamak için bölgeyi tanımak gerekiyor.

---

<sup>17</sup>French <1970 s.180 >

<sup>18</sup>French <1970 s.140 >

<sup>19</sup>French < 1970 s.142 >

<sup>20</sup>French < 1965 s.179 >

<sup>21</sup>Kopay-Akok <1975 s.41 >

<sup>22</sup>French <1970 s.149 >

<sup>23</sup>Temizer <1970 s.150 >

<sup>24</sup>Mellaart <1954 s.175 >

<sup>25</sup>Goldman < 1956 s.36 >

<<Çatalhöyük, Neolitik Çağ 'da yerleşmeye çok elverişli bir nokta idi. Arkası dağlık ve ağaçlık arazi, önü bataklık olan Çatalhöyük, hem tarım hemde hayvancılık için biçilmiş kaftandı. Buluntular Neolitik Çağ 'da bölgede bitki örtüsünün son derece zengin olduğunu gösteriyor...

...Tüm bu doğal zenginliklerin altında yatan etken Konya Ovası 'nın bundan 16000 yıl öncesine kadar bugünkü Van Gölü 'nden çok daha büyük bir göl oluşudur. Yörenin uçsuz bucaksız bir düzlük oluşu iste bu sebebe dayanmaktadır...

...Yaklaşık 16000 yıl önce göl kurduğunda geriye bataklık alanlar, küçük göller ve bugünkü Tuz Gölü kalmıştır. Ortaya çıkan geniş alanlarda hayvanlar özgürce çoğalmakta idi...

...Etrafta bolca bulunan ve nehre su içmeye geldiklerinde kolay hedef haline gelen vahşi hayvanlar sayesinde Çatalhöyük 'lülerin avlanmak için pek az zaman ayırması yetiyordu.>> <sup>26</sup>

Yöre toprağının sürülmesi gerekmediğinden ve serpiştirilen tohumlar bile kolayca filiz verdiğinden, tarım da zaman alıcı bir uğraş değildi. Bu et ve tahıl bolluğunda Çatalhöyük halkı zamanının çoğunu evlerini bezemek ve dini işlerle geçirme fırsatı bulmuş olmalıdır.

Konya Ovası 'nın en büyük nehri olan Çarşamba. yöreyi suya doyurmaktaydı ve toprak da verimli, alüvyonlu bir toprak yapısındaydı. Bu durum ilk bakışta tarım için kusursuz görünebilir. Başlarda da herşey yolunda gitmişti. Ancak Çarşamba Nehri Konya Ovası 'ndan geçip gitmediğinden, yani ovayı besleyip, buharlaşarak tükendiğinden çağlar boyu burada tuz birikimine yol açmıştır. Bölgedeki bitkisel çeşitliliğin bugünkü zayıf durumuna gerileyişinin ardındaki ana etmen bu gibi görünmektedir.

İşte bu derecede verimli bir alanda M.Ö. 7000 - 6500 yıl önceleri belki de tarihin ilk kentsel yerleşiminin kurulduğu Çatalhöyük 'ün bulunuşu Neolitik Çağ 'a ilişkin tüm eski kanıları sarsmıştır.

1951 ' e kadar bugün Çatalhöyük ' e ait olduğu bilinen pek çok özellik Doğu Akdeniz ve Mezopotamya yöresine atfediliyordu..

---

<sup>26</sup> James MELLAART <Çatalhöyük ,

Birincisi Erken, ikincisi Geç Neolitik dönemin en önemli merkezi olan bitişik Doğu ve Batı tepelerinin oluşturduğu Çatalhöyük halkı, belki de çağının en elverişli coğrafi noktasında uygarlık tarihinin en görkemli yerleşimini oluşturmuştur. " Çatalhöyük " adı, tepelerin kuzey ucundaki eski yol ayrımından kaynaklanmaktadır. Bu noktanın insanlık tarihindeki önemli bir yol ayrımına denk düşüşü ilginç bir rastlantıdır.

1958 yılının Kasım ayında James Mellaart ve onunla beraber olan Mr. Alan Halli ve Mr. David French Çatalhöyük ' n çift tepesindeki incelemelerinde, Doğu ( Neolitik ) tepesinin büyük kısmı yer tezeği ve harabe otlarıyla örtülü idi. Kerpiç tuğladan yapılmış binaların (bunların gri kl lekeleriyle kontrast yapan ve yangından yanarak kızarmıştır ) kırık kemiklerin, obsidiyenden yapılmış alet ve silahların izleri vardır.

Çatalhöyük' n esas tepesi ( doğudaki ) oval biçimde olup 430 m. uzunlukta ve 275 m. genişliktedir. Denizden 980 m., ova seviyesinden 17.5 m. yüksekliktedir. Bu yakın doğuda şimdiye kadar bilinen en geniş Neolitik yerleşimidir. Çatalhöyük ' teki Neolitik birikintinin derinliği ( 19 m. veya daha ziyade ) Mersin ' dekinin hemen hemen iki mislidir.

Bunun sebebi ise, birçok yapı katlarının çok iyi muhafaza edilmiş olmasıdır. Evlerin duvarları 2 m. veya daha fazla yükseklikte muhafaza edilmiştir. Tepenin sınırlarının çekilmesinde erezyonların rolü olmuştur. Büyük bir birikinti hacminin, son 7000 senenin yağmur ve fırtınalarıyla süpürülüp gittiği bellidir. En üstteki yapı katından (O ) yalnız bazı temeller kalmıştır.

<<Anadolu ' da yerleşim merkezleri olağan olarak kıyılarda, akarsu düzlüklerinde kurulmuşlardır. Ancak bu düzlüklerde, içinde daha iyi savunma ve korunma olanakları elde etmek için kendilerine has yöntemler geliştirmişlerdir...

... Aynı yerlerde sürekli olarak yeni yeni yerleşmeler kurulmuştur ve dolayısıyla yüzyıllar hatta bin yıllar boyunca yükseklikleri 35 m. ye kadar çapları ise birkaç yüz metreye kadar erişen moloz tepeleri yükselmiştir. Bu tür hyk oluşumları yalnız Önasya '

nın iklim koşullarında gerçekleşebilmişlerdir. Bu tür yerleşimlere Balkanlar dışında Avrupa ' da rastlanmaz. Anadolu ' da bozkır ikliminin hakim olduğu iç bölgelerde yoğun olarak görülen höyükler, kıyı bölgelere doğru bazı istisnalar dışında görülmez olur...

...Tepenin merkezinde büyük bir tümsek vardır, her iki uzun kenarları sarptır. Fakat güneye doğru bu sarplık yavaşça kaybolur, kuzey ucunda ikinci fakat daha alçak bir tümsek vardır. Doğu tarafının boyunca, oldukça geniş bir yerleşim sahası mevcuttur. Kazılarak çıkartılmış olan yerleşim kırıntıları göstermektedir ki " etek " Neolitik devrin oldukça geç safhasına aittir. Tahminen tepede IV ve II katlara tekabül eder. Bu alçak sahanın bir kısmı modern bir mezarlıkla örtülüdür. Batı tarafında eski nehir yatağına en yakın olan tepe ayağı ekilidir.<sup>27</sup>

<<Görünen batı yamaçta kazılar tahminen 4.39 dönüm kadar bir bölgeye dağılmıştır. Burada kazılar başlamadan önce bile yanmış binalar görülüyordu. Bundan başka en erken yerleşmenin nehre yakın yerde başladığı düşünülebilir. Tepenin diğer tarafında ne gibi mahalleler ve binalar olduğu henüz kesin olarak tespit edilmemiştir. Pek çoğu tamamlanmış olmasına rağmen yalnız bu saha, tepenin yapısı bakımından bir bütün olarak bize tam bir görünüş vermez...

...Tepede Neolitik ' ten sonraki devirlere ait bina kalıntılarında henüz rastlanmamıştır. Fakat yerleşimin en üst katları Demir Devri' ne ve Hellenistik Devir' e ait tuğla çukurlarıyla fena halde birbirine girmiştir. Tam tepede Geç Devir'e ait bir çukurda, kurutulmak için bırakılmış tuğla yığınları bulunmuştur. Bu şekilsiz çukurlardan bazıları 4 m. derinliktedir. Batıdaki bayırda oldukça fazla çukur bulunmuş ve binalar da iyi muhafaza edilmiştir.>><sup>28</sup>

Çatalhöyük' ün önemi keşfin başından beri belliydi. Zira bulunan çanak - çömlekler ve obsidiyenden yapılmış ok başları seneler önce Prof. J. Gorstang tarafından Anadolu 'nun güney sahilinden 320 km. uzakta, Mersin ' in en derin tabakalarından kazılarak çıkarılmış. Neolitik materyallere hayret edilecek derecede benzemektedir. Ancak bunu

<sup>27</sup>James MELLAART <Çatalhöyük s. 27 >

<sup>28</sup>J. Mellaart < Çatalhöyük s. 27 >

hatırlamak lazımdır ki; 1958 senesinde Anadolu platosunda Neolitik meskenlerin mevcut olmadığına inanılıyordu. Çatalhöyük Tepesi bu teoriyi reddeden bir delildi ve bu mevkiin muazzam cesameti, sonradan iskan edildiğine dair kalın tabakaların yokluğu, ırmağın öteki sahilinde adeta sonradan olmuş tepenin ( bu tıpkı Mersin ' de olduğu gibi Neolitik Devir' den erken Kalkolitik' e geçiş gibiydi )özellikle cesaret verici özelliği idi. Elde edilen çanak - çömleklerin bazıları şüphesiz ki sonraki yeleşime bağlanabilir.

Çatalhöyük kazılarına 1961 yılında başlandı ve 1962 - 63 de daha geniş derecede ve artan bir hızla devam etti. Fakat 1964' de kazılara ara verildi ve onun yerine, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına James Mellaart tarafından kazılmaya başlandı. Yaptığı kazıda yaklaşık 3 m. derinliğe inmiştir. Biri doğuda biri batıda olmak üzere Çatalhöyük ' te iki yerleşme yeri bulundu. Doğu Çatalhöyük Neolitik, Batı Çatalhöyük ise Kalkolitik Devir' leri içine alır. Doğu Çatalhöyük ' te 13 tabaka bulundu. Henüz ana toprağa varılamadı. Bunlardan VI. tabaka iki safhalıdır. ( VIA ve VIB ) burada çok ileri bir şehir kültürü ile karşılaşıldı.

Kazı için Çatalhöyük 'ün seçilmesinin başlıca sebebi: Akeramik ( çanak - çömleksiz ) köyün terkedilişi ile değişik ve hali hazırda gelişmiş, kültürlü ( Geç Neolitik ) halkın ilk gelişleri ( M.Ö. 5750 ) arasında Hacılar ' da yerleşmiş olan iskan aralığını dolduruyormuş gibi gözükmesiydi. Hacılar ' daki Geç Neolitik' in atası olan Erken Neolitik muhakkak ki mevcuttu ve Çatalhöyük iskanı böyle Erken Neolitik kültürleri araştırmak bakımından en iyi imkanı temin ediyordu. Bu höyüğün kazısı aynı zamanda Hacılar ile Mersin arasındaki coğrafi boşluğuda dolduracaktı ve Konya ' nın büyük allüvial ovasının aşıkâr ehemmiyeti göz önünde tutulursa Çatalhöyük' ün Mersin Neolitik' inden değişik özellikler göstereceği beklenebilir.

<<Batı Çatalhöyük ' ün bütün katları Kalkolitik Devir'e aittir. Höyükte iki ayrı kesitte biri daha eski, diğeri daha yeni iki Kalkolitik safhaya rastlandı. Arkeologlar eski safhanın Kalkolitik seramiğine, eski Kalkolitik I seramiği demektedir. Mersin XXIV - XXII 'de Tel Halaf seramiğinin yayılmasından önce bu seramiğin Mersin ' e ithal edilmiş

olduğu anlaşılmıştır. Aynı şekilde bu cins, boyalı seramiğin uzak paralellere Hacılar I - V katlarında da rastlanır. Batı Çatalhöyük ' te daha sonraki Kalkolitik' i temsil eden tabakanın seramiği ( Eski Kalkolitik II seramiği ). Canhasan 2.B ' de bulunan Batı Çatalhöyük " Eski Kalkolitik " safhasının çağdaş olması gerekir. İkisinin arasında başka bir safhanın daha var olup olmadığı henüz kesin değildir. Şimdilik ikisinin bir birini takip ettiği düşünülürse; Canhasan ' in bir süre Batı Çatalhöyük I Kalkolitik 'i ile paralel devam ettiği anlaşılır. Batı Çatalhöyük Neolitik' i arasında bir boşluk vardır. Bu boşluğu kısmen Klikeya veya Amik Neolitik'i, kısmen de Hacılar ( IX - VI ) son Neolitik 'i doldurmaktadır. Mersin ve Batı Çatalhöyük, eski Kalkolitik I bağlantılarından dolayı, Hacılar ( V - I ) in gene Batı Çatalhöyük eski Kalkolitik I. devre ve Canhasan III ve bir süre için de Canhasan 2.B katı ile çağdaş olduğu söylenebilir...

...Geniş Konya Ovası eski iskan yerleri bakımından zengindir. Konya ile Çumra arasındakilerden birkaç tanesi R.O.ARIK tarafından tespit edilmiş, fakat 1951 yılına kadar sistematik bir araştırma yapılmamıştır. Çatalhöyük tepesine 1952 ' lerde işaret edildiyse de dizanteri ve vasıta yokluğu Konya Ovası ' nın daha uzak kısımlarının keşfine mani oluyordu...

...Kazılar ve yüzey araştırmaları Konya yerleşme tarihinin Neolitik Dönem 'de başladığını göstermektedir. Süberde, Er Baba, Canhasan, Çatalhöyük Neolitik dönem yerleşmeleridir...

...M.Ö. 6800 - 5700 arasında tarihlenen Çatalhöyük, Önasya' da bilinen en eski Neolitik yerleşmelerdir...

- Konya Ovası' nda Kalkolitik Dönem kültürü, Canhasan ve Çatalhöyük Batı yerleşmelerinde temsil edilmektedir.

- Canhasan çanak - çömlek buluntuları, Çatalhöyük Batı çanak-çömlekleriyle benzeşmektedir.

- Neolitik kültürün doruğunu simgeleyen Çatalhöyük yerleşmelerinin yanı sıra, yörede yapılan başka yüzey araştırmaları da bu kazı yerlerinde elde edilenlere koşut sonuçlar ortaya koymuştur. Büyük Çumra ' ya bağlı küçük köy yakınlarında bulunan beyaz mermer bir heykelcik, merkez ilçeye bağlı Hatip bucağı yakınlarındaki

höyüklerde ele geçen başkaca heykelcikler ve Çukurkent heykelcikleri, Konya ilinde Neolitik Dönem' e tarihlenebilecek başka yerleşmeler de olabileceğini göstermektedir.>><sup>29</sup>

<<Doğal kaynakların bol ve yakın olmasının Çatalhöyük kültürünün gelişmesinde büyük payı vardır. İnsan kemikleri üstünde yapılan bir incelemeye göre; nüfusun % 59 ' u Avrupa - Afrika ( Eurafrika ), % 24 ' ü Alp ( Alpines ), % 17 ' si de öncü Akdeniz topluluklarından oluşmaktaydı. Aynı araştırmalarda ortalama erkek yaşının 34.3, kadın yaşının ise 29.8, erkek boyunun 1.70, kadınının ise 1.56 olduğu saptanmıştır. Çocuk kemikleri üstünde yapılan inceleme ise, çocuk ölümlerinin en büyük nedeninin sıtma olduğunu ortaya koymuştur. İklimle ilgili olarak göllerin çekilmesi, bataklıkların çoğalması, sıtmanın yaygınlaşmasına yol açmıştır...

Daha çok kadın ve çocuk mezarlarına rastlanmaktadır.

...Ortalama evlerde 8 - 30 arasında değişen mezar görülür. Ev ve tapınaklarda kerpiç şekillerin altında 500 ' e yakın mezar bulunmuştur...

...Bu karışık ırk yapısı Çatalhöyük ' ün ziraatte gelişmesini sağlamıştır...

...Verimli Konya Ovası ' na yönelik göçlerle sürekli artan ve zaman zaman 15000 kişiye ulaştığı söylenen Çatalhöyük ' ün nüfusu, ortalama 5000 - 6000 kişiden oluşmaktaydı. Bu nüfusun barındığı ev sayısı ise yaklaşık 1.000 kadardı.>><sup>30</sup>

<<M.Ö. 6800 - 5700 arasına tarihlenen Neolitik Dönem Çatalhöyük kültürü hem tüm Konya Ovası ' na egemen olmuş, Beyşehir, Seydişehir dolaylarıyla Karaman bölgesinde ve Orta Anadolu ' da da etkili olmuştur. M.Ö. 5700 lerde terk edilen Çatalhöyük ' te daha sonra başka yerleşme olmamıştır.>><sup>31</sup>

Çatalhöyük evlerindeki buluntular arasında, Neolitik Dönem kültürünü aydınlatan obsidiyenden küçük gereçler, bilinen en eski

<sup>29</sup>James Mellaart <Çatalhöyük , a Neolithic Town in Anatolia>Londra, 1967

<sup>30</sup>James Mellaart < Anatolian Studies, XII, 1962

<sup>31</sup>James Mellaart < The Neolithic Cultures of southern Anatolia; VI . Türk Tarih Kongresi Bildirileri > Ankara 1976

dokuma örnekleri, çanak - çömlek, ağaç eşya vardır. Dinsel açıdan yapılmış olanlar sanat açısından da değerlidir.

<<Çatalhöyük' ün kazısı henüz bitmemiştir. Simdiye kadar saptanan 14 yerleşim katı, radyokarbon ya da karbon ondört ( C14 ) metoduyla yapılan tarihlere göre M.Ö. 6250 - 5400 yılları arasında konmaktadır. Son zamanlarda eskiye oranla daha da geliştirilen Dendrokronoloji, yani ağaç halkaları yardımıyla tarihlere dayanarak, bu tarihler 1000 yıl daha geriye kaydırılmış ve Çatalhöyük ' ün 7100 - 6300 yılları arasında yerleşime sahne olduğu ileri sürülmüştür. Saptanan yerleşim katlarının kesin tarihlerini belirlemek güçtür, ancak bunların yaklaşık ellişer yıl sürdükleri kabul edilmektedir. Hemen hemen her kat, evlerin yeniden yapılmasını gerektiren bir yangınla tahrip olmuştur. Böylece Çatalhöyük insanları 900 yıl aynı yerde yaşamışlar ve kültürlerini sürdürmüşlerdir.>><sup>32</sup>

<<Çatalhöyük insanları bilinmeyen bir nedenle, arkeoloğa göre M.Ö. 6300, genellikle kabul edilen tarihlere göre ise M.Ö. 5700 - 5600 yıllarında Çarsamba Çayı' nın diğer kıyısındaki Batı Çatalhöyük'e geçmişlerdir. Hemen hemen aynı tarihlerde Çatalhöyük ' ten yaklaşık 300 km. batıda Burdur ' un 26 km. güneybatısında bulunan Hacılar höyüğünde saptanan Geç Neolitik evrede de bir tahribat görülmektedir. Bu devreden sonra Anadolu tarih öncesinde yeni bir dönem; kelime anlamı Bakır - Taş olan Kalkolitik Çağ başlamaktadır.>><sup>33</sup>

Çatalhöyük bugüne kadar bulunmuş belki de en eski kentsel Neolitik merkezdir. Çatalhöyük, Neolitik Çağ ' da binin katlarını bulan nüfusuyla dünya tarihinde adeta kent tanımlamasını hak edecek çapta büyüklüğe sahip bir yerleşim yeri olarak sivrilmiş ancak, Çatalhöyük ' ü diğer Neolitik Çağ merkezlerinden ayrı bir noktaya oturtan tek özellik bu değildir. Belki de ilk kent sayılabilecek Çatalhöyük, uygarlık tarihinin akla gelebilecek pek çok diğer ilklerinin de sahibi; ilk kumaş, ilk ayna, ilk tahta kaseler, metodlu tarım ve Anadolu ' da sığır hayvancılığının ilk örnekleri, bildik anlamıyla dinin ortaya çıkışı bunlardan sadece birkaçıdır.

<sup>32</sup>James Mellaart <Çatalhöyük , a Neolithic Town in Anatolia>Londra, 1967

<sup>33</sup>James Mellaart <Çatalhöyük , a Neolithic Town in Anatolia>Londra, 1967

Tüm bunların ışığı altında Çatalhöyük ' ün dünyanın en önemli arkeolojik merkezlerinden biri olduğunu söylemek, hiç de abartılı olmayacaktır.

Bulduğunda tarih kitaplarının Anadolu Neolitik Çağı kısımlarının yeniden yazılmasına yol açan Çatalhöyük, yaygın olarak tanındığı halde, asla bir " Arkeolojik haç yeri " haline gelmemiş, Anadolu ' nun bildik kitlesel turizm merkezlerinin arasında yer almamıştır.

<<Geçmişte varlığı zaman zaman unutulmuş Çatalhöyük' te, James Mellaart ' ın kazıları 1963 ' de son bulmuş, uzunca bir süre ara verilen kazılara 1993 yılında tekrar başlanmıştır. Kazılara verilen ara, Çatalhöyük ' ün barındırdığı kültürel ve sanatsal mirasın, bugünün ileri teknoloji olanaklarının ellerine teslim edilmesine de yol açmış...

...Keza buluntuların doğru biçimde çıkarılıp, etkin biçimde korumaya alınması ve mikroskop altında görülebilen ayrıntılara varıncaya değin her ipucunun değerlendirilmesi ancak bugünün teknik olanaklarıyla gerçekleşebiliyor...

...1961 ' de başlayan kazılar kesintiye uğramasaydı, belki de buluntuların bir kısmı sonsuza kadar yok olacaktı.>><sup>34</sup>

Bugün eldeki en ileri teknik donanımla yürütülen kazının başkanlığında, Cambridge Üniversitesi Arkeoloji Doktoru Ion Hodder bulunuyor.

1995 yılında, uluslararası bir grup, bölgede yeniden kazılar yapmaya başladı. Örneğin; Mellaart evlerde ritüel kısımlar bulmuştu. Toprağın 50. mikron mertebesine varan, dikkatli bir elemenden geçirilmesiyle, balık omurlarından bir yığının bulunduğu bir plâtfom saptanmış ve bu kısmın, balıkların işlemden geçirilmesi için kullanıldığı anlaşılmıştır.

Mikromorfolojik analizler sonucunda ortaya çıkan bir başka bulgu da, hayvanların buraya getirilerek, gübrelerinin küçük ağıllarda toplanmış olduğudur. İnsan kemiklerine osteolojik analiz uygulamasıyla

---

<sup>34</sup>Bilim ve Teknik <Tübitak Kasım 1995, s.:336 s.16-17 >

da; tahılla değil, daha çok et ve olasılıkla baklagillerle beslendikleri ortaya konmuştur.

25 yıl sürmesi planlanan kazılar ilkel bir arkeoloji anlayışıyla, Bul - Belgele - Depola yöntemiyle değil; örnek bir programa göre ilerleyerek, kazı takviminin en başında yetkin bir kazı evi, yüksek teknolojik laboratuvarlar gibi altyapı unsurlarının oluşturması yer alıyor.

Gelişmiş laboratuvarlar, kazılardaki dikey ilerlemenin ön şartı buluntuların kalıcılığını garanti altına alacak laboratuvar koşulları gerçekleştirilmeden duvar resimlerinin çıkarılmasına izin verilmiyor.

Grubun yürüttüğü çalışmaların hedefi; bütün ayrıntılarıyla, gezenin tüm taleplerine cevap verebilecek bir sanal müze oluşturmak.

<<Ticaret : Çatalhöyük ' ün Anadolu ' dan, hatta komşu ülkelerden soyutlanmış bir kültür olmadığı, Neolitik Çağ ' da dahi gelişkin bir ticaret yaşamının varolduğu, bulunan çeşitli eşyalardan anlaşılmaktadır. Örneğin Akdeniz kökenli bazı deniz hayvanı kabukları, Ergani madeninden gelen bakır, Toroslar' dan çıkarılan kurşun, Suriye ' den getirilen tablasal çakmak taşı, uzak ve yakın çeşitli merkezler arasından gelişkin bir ticaret ağının kurulmuş olduğunu vurgulamaktadır.>><sup>35</sup>

<<Yakındaki Acı Göl, Karacadağ - Hasandağ ' daki zengin yataklardan elde edilen obsidiyen, Çatalhöyük ' ün ana dış satım mallarındandı. Anadolu ' nun çeşitli yerlerinde satılan obsidiyen karşılığında deniz kabukları ve çakmak taşı alınmaktaydı...

...Tuz Gölü ' nün batısındaki Ilıcıpınar tuz yataklarından elde edilen tuz da dışa satılmaktaydı. >><sup>36</sup>

### III-II. SERAMİK

Anadolu Neolitik' inin en eski yerleşim yeri olan Çatalhöyük ' te çalışmalar sırasında XII. tabaka tespit edilmiş ve XII - I tabakaları arasında seramikler ele geçirilmiştir.

<sup>35</sup>, <sup>36</sup>, <sup>37</sup> Lloyd .S < Early Hýghland Peoples of Anatolia > London 1967.

Çatalhöyük gelişkin bir Neolitik kültürün temsilcisidir.

<<Çatalhöyük seramiğinin prototipleri, erken Neolitik dönemin başlarında görülen taş, ağaç ve sepetten yapılan kapların devamı gibidir. Bu tür kapların taklidi olarak yapılmıştır. Elde edilen verilere göre Çatalhöyük ' de ilk çömleğin yaklaşık olarak M.Ö. 6500 ' de yapıldığı ancak VI A ' nin sona ermesiyle ( 600 yıl kadar sonra ) yaygınlaştığını göstermektedir...

...Çatalhöyük ' ün tek renkli seramiği hafifçe elenmiş iri taneli kumlardan oluşan bir kille yapılmış ve bu kile hiç saman karıştırılmamıştır...

...En alt tabaka olan XII. tabakada çanak - çömlek ele geçmiş ve çanak - çömlek yapımının daha da eski dönemlerde yapılabileceği anlaşılmıştır.>> <sup>37</sup>

<<En erken seramik, krem renklidir ve orta dereceli ateşte pişirilmiş ve perdahlanmıştır. Bu kap türü XII. ( veya daha da eski ) tabakadan VII. tabakaya kadar görülür...

...Seramik düz bir satıhta yapılmıştır. Kabın kenarları ise tahtadan bir aletle inceltirilmiştir. Seramik pişirildikten sonra, iyi bir görünüm elde etmek için kabın üzeri sert bir deri parçasıyla ya da kemik parçasıyla perdahlanarak parlak olması sağlanmıştır. Pisirme VII. yapı katında iki tane olarak bulunmuş olan, görünüşte ekmek fırını veya kapalı bir tuğla ocağına benzeyen odalarda yapılmıştır...

...Zamanla çömlekçilik geliştirilerek X - IX. katların ilkel ürünlerinden VI A ' nin seramiklerine ulaşılmıştır. VI A katında bulunmuş seramikler çok gelişmiş örneklerdir. Çok parlak, pişkin, koyu renkli olup desen yönünden fazla süslü değildir. Biçim olarak çeşitlilik göstermez. Kapların ağız kısımları yuvarlak, oval veya kare biçimlidir. Geniş ağızlı kaplar çoğunluktadır. Yatay ya da dikey olarak delinmiş kulp ve sepet kulplar oldukça fazla miktardadır. Pişirme kaplarıyla, boyun kısmına kadar toprağa gömülü olan çanak, kap veya kutu gibi depolama amacıyla kullanılan çömlekleri birbirinden ayırmak mümkündür. VI A ve VII. katlarda bu tiplere rastlanmamaktadır. VII ve

VIII. yapı katlarında kırık olarak birer tane çömlek parçası ele geçmiştir ancak IX

Şekil:1-2



ve X. katta şekil:3-4 daha fazla kırık parça bulunmuştur.>><sup>38</sup>



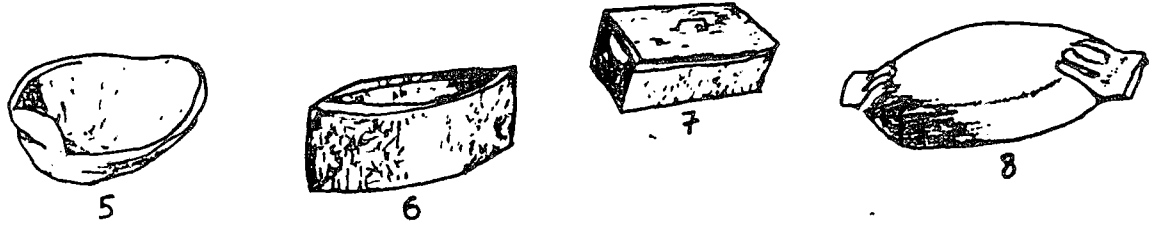
<<IX - X. kat dönem çömlekçiliği, VI A katında bulunmuş gelişmiş çömlekçiliğin atasıdır. Görünüm bakımından daha ilkel, kolay parçalanır olmasına ve bazen içinde sert maddeler veya saman bulunmasına rağmen parlaktır. Bilinen renk çeşitleri kahverenginden devetüyüne kadar, gri ve kırmızımsı renklerdir...

...VI. Tabakada sepet ve ağaç kulplarla birlikte seramiğin çok az kullanıldığını görüyoruz. VI. Yapı katında II. yapı katına kadar proto tiplerini andıran birçok kap şekli vardır. Bunların arasında; uzunca,

<sup>38</sup>J. MELLAART < A.S XIII.1963>

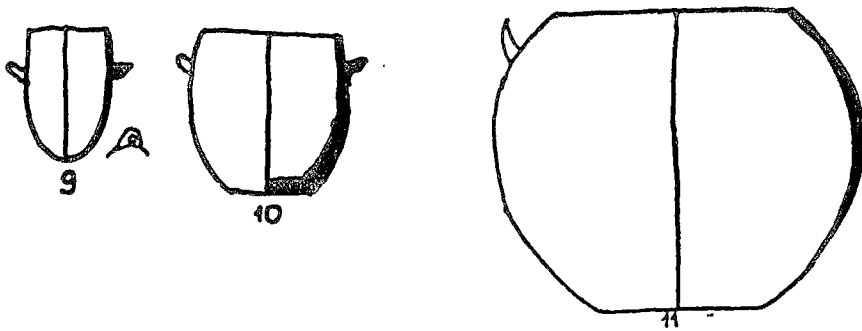
baklava biçimli kutular - kalın, düz ve yassı kap - kacak, düz kenarlı, dört ayaklı çanaklar - halka dipli yuvarlak veya dört köşeli kaplar - yumurta biçimli dipli veya dipleri ağaçtan yapılmış kap-kacak prototiplerin sepet olduğu aşikar olan, kulplu kaplar vardır.>><sup>39</sup>

Sekil:5-6-7-8

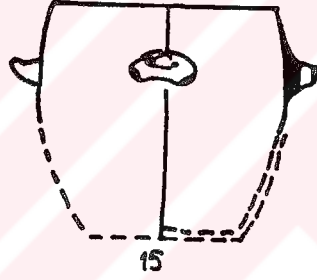
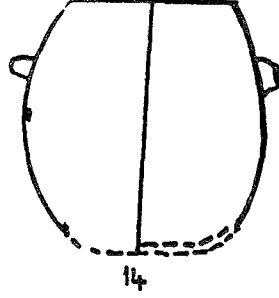
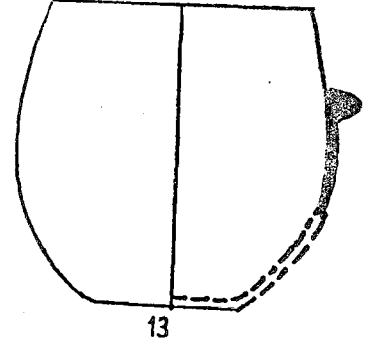
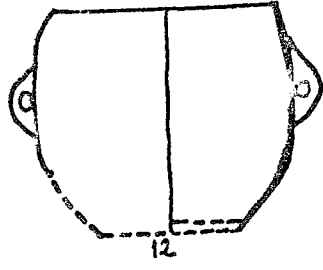


<< Çatalhöyük seramiği, Geç Neolitik Hacılar seramiği ile kıyaslanınca; azlığı ve biçimlerinin basitliği ile dikkati çeker. Yalnız III ve II. katlarda bulunmuş seramik parçalarının ağız kısımlarında yatay çizgiler olmak üzere astar izine rastlanmıştır, başka bir süslemeye rastlanamamıştır. Seramiğin azlığı dikkat çekicidir. Erken zamanda ( VIII - IV ) her evde yarım düzüneden fazla kap bulunmazken, daha sonraki dönemlerde bir artış görülmüştür. Sayı artışıyla birlikte kapların boyutlarında büyüme ve açık renkli seramiklerin alışıl gelmiş görünümünde değişiklik olmuştur. Gelişmenin sonlarına doğru ( II. kat) yandan veya üstten delinmiş kulplu kaplar kullanılmaya başlanmıştır...

Sekil : 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15



<sup>39</sup>J. MELLAART <A.S XV 1965 >



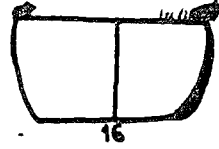
Şekil :15

...Kaplarn çoğu ; üzerindeki kat tabakasından anlaşıldığına göre tenceredir. Diğerleri tabak ve çanaktır. V. katta ilk açık renkli seramiklere rastlanmıştır. Krem renk yanında benekli siyah, birazda oranj ve pembe renkler ( Kilin içersindeki demiroksit oranlarından kaynaklanan ) kullanılmış. Tencereler bütün dönem boyunca koyu kahverengi olmuş, ağız biçimleri pek az değişikliğe uğramıştır. Önemli tek gelişme kulplarda görülmüştür. Dikine delinmiş kulpun yerini tutamak şeklinde kulplar almıştır...

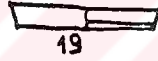
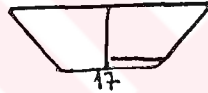
Sekil: 10, 13, 15 (bkz. s 36)

... III. yapı katında bu kulplar eğik olarak yapılmaya başlanmıştır. Daha sonraki dönemde de ( Erken Kalkolitik ) yay şeklini almıştır...

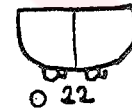
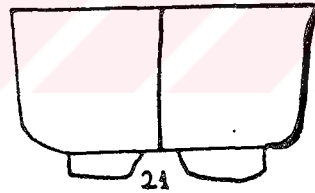
Kap Biçimleri: Oval kaplar Şekil 9(bkz. s.36) ,16



Düz kaplar Şekil: 17,18,19,20



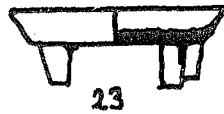
Mermer örneklerinde olan dört ayaklı kaplar Şekil: 21,22



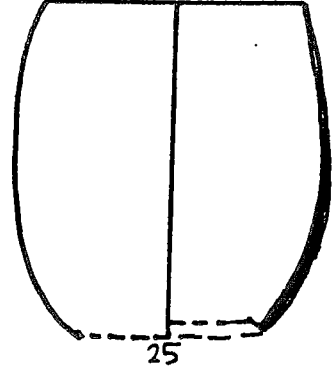
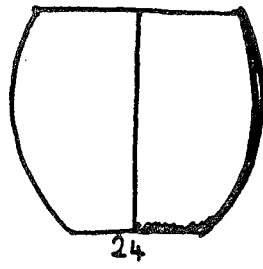
Şekil: 21

Şekil :22

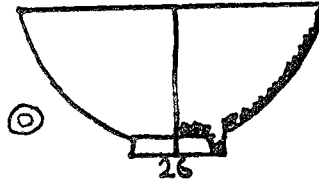
Dört ayaklı tepsi Şekil: 23



... Baklava dilimi şeklinde kaplar olarak görülür.  
Şekil: 24,25' daki şekillerin aynı olduğu söylenebilir.



Şekil : 26 ' deki çanak köşeli kaidedir. Ayrıca çukur ağızlı kaplar da ele geçmiştir...



... Seramik, el yapımı basit mutfak kapları, çömlüklerden oluşmaktadır. İlk katmanlarda krem rengi açıkta kaplar, çoğunlukta olmasına karşın daha sonraki katmanlarda basit bezemeli, renkli kaplar da bulunmuştur. Ağaçtan oyularak yapılmış tepsi, kase, fincan, kapaklı kutular ve kırmızı kum tasından kaplar, Çatalhöyük ' te bulunan öbür kap-kacak örnekleridir...

... Buluntuların çeşitliliği ve çokluğu Çatalhöyük ' ün Neolitik Dönem' deki önemini vurgulamaktadır...

... Tasçılık, kemik işlemeciliği, sepetçilik ve dokumacılık gibi üretim kollarının yanı sıra, Çatalhöyük insanların uzmanlaştığı bir başka dal, çanak - çömlek yapımı ve tahta oymacılıktı. Nitekim, ilk katmanlarda krem renkli, açıkılı, basit kaseler ve dar ağızlı çömlekler ince koyu yüzlü açıkılı mutfak kapları; daha sonraki katmanlarda çok az sayıda astarlı, kırmızı ve devetüyü renkli kaplar ele geçmiştir. Çanak - çömleklerin tümü el yapımıdır. Biçimler basit, bezemeler azdır.>><sup>40</sup>

<< Evlerde iki fırın olduğu görülmüştür. Üstleri düz olan fırınlardan başka, kubbeli ve yuvarlak fırınlara da rastlanmıştır. Birinin yemek, öbürünün ise seramik fırını olarak kullanıldığı saptanmıştır.>><sup>41</sup>

Çatalhöyük evlerinin içindeki eşyalar bize Neolitik Dönem'in teknoloji ve ekonomisi hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Çanak - çömlek en eski katta daha az kullanılmaktayken, daha sonraları yaygınlaşmıştır. Burada hemen söylememiz gerekir ki; Neolitik Çağ ' da besin üretimine geçilmiş olmasına rağmen, ilk başlarda pişmiş toprak kaplar yapılması bilinmiyordu. Bu nedenle, Neolitik Çağ ' in bir evresi Akeramik dediğimiz çanak - çömleksiz bir dönemdir. Anadolu ' da birkaç Neolitik merkezde bu evre saptanabilmiştir. Çatalhöyük ' te kapların yapımında sadece kıl kullanılmıyordu; geniş kaplar, çeşitli büyüklüklerde kaseler ve kapaklı kutular tahtadan yapılmaktaydı. Tahıl samanından ve bataklık sazlarından yer hasırları örüldüğü gibi kapaklı sepetler de üretiliyordu.

Keramik kap biçimleri büyük bir değişiklik göstermez. Pişmiş topraktan yapılan kapları, XIII. tabakadan itibaren görmek mümkündür. XIII. ve VIII. tabakalar arasında krem renkli, açıkılı, el yapımı bir kap çeşidi ile karşılaşılır. VIII. tabakadan sonra ince, koyu renkli, açıkılı bir malın varlığı görülür. VII - VI B - A tabakaları bu keramik ile temsil olunur.

Çatalhöyük ' te ortaya çıkan koyu renkli perdahlı seramik kültürü Anadolu ' nun batısında Tavas, güneydoğusunda Klikya, Suriye ve Lübnan, batı da Antalya mağaralarına kadar ulaşmıştır. Çatalhöyük seramik tipi Beyşehir Erbaba ' da bölgesel gelişme göstermiştir. Bu

<sup>40</sup> J.MELLAART < Anatolia studies XIII,XIV,XVI,1963, 64, 66 >

<sup>41</sup> James MELLAART <Anatolia studies XIII , XIV , XVI ,1963 ,64,66 >

gelişme Hacılar, Canhasan 4 - 7, Mersin ' de C 14 tarihlenmesi  $6000 \pm 250$  tabaka 33 ' de de devam etmiştir. Çatalhöyük yerleşmesi, erken Kalkolitik Mersin boyalı seramiği, genellikle krem üstü kırmızı seramikle takip edilir. Bu dönem C 14 ölçümüne göre 6. yüzyılın ortalarında başlar. Canhasan 4 - 7, Mersin XXVI ve XXV ve Hacılar IX - VI ( M.Ö.  $5399 \pm 79$  ).

### III-III . MiMARI

Çatalhöyük mimarisinde, yapılar birbirlerinden mahalleler ve avlularla ayrılmaktadır. Mahalle gruplarının ortalarında daha büyük avlular yer almaktadır. Avluları çevreleyen mahalleler içe dönük bir yaşamı simgelemektedir. Evler, dikdörtgen planlı, temelden çatıya kerpiç tuğladandır. Bitişik düzende art arda sıralanmışlardır. Böylece yerleşmeye dıştan set çekilmiş gibi bir görüntü kazandırılmış; sur ya da koruma duvarı yapma gereği ortadan kalkmıştır.

Erken Neolitik Çağ ' da ilk yerleşmeler Çatalhöyük ' te görülür. Hiç taş kullanılmadan doğrudan balçıkla inşa edilmişlerdir. Konya Ovası ' nda taş yeterli olmadığı için toprak malzeme kullanılmıştır. Hatta toprak malzeme oldukça düzgün olarak ot, saman ve kum karıştırılarak, toprağa biçim verilerek kerpiç tuğla oluşturulmuştur. Sertleştirmek amacıyla çok kalın harca kemik kırıntıları katılmıştır. Duvarları sağlamlaştırmak amacıyla ağaç kütükleri de kullanılmıştır. Bu kütüklerin üstleri, kırmızı aşı boyasıyla boyanmıştır. Duvar ve ev tabanları ise beyaz kille sıvanmıştır.

<< Duvarların bazıları tamamen kerpiçtendir. Hatıllı veya hatılsız duvarlar bazen 3 m. yi bile geçmektedir. Üst ağırlığı taşıyan dikmeler duvarları ayırıp, üzerleri süslenmiş balçık sıvalıdır. Bu hatıllar duvarın iç tarafına bitişik ve duvarda uzanan hatıllar da destek görevi görürler. Ahşap yapıları hatırlatan hasır örgü şeklinde yapılmışlardır. Üstte hafif duvar çıkıntısı yapılmış, dikmeler de duvar ortalarına veya duvar köşelerine yerleştirilmiştir...

... Kapılar kaba ve dikdörtgen şeklinde 77 - 72 cm. arasında değişmektedir. Mellaart çatının hemen altında pencerelerin varlığını iddia etse de bunu ispatlayamamıştır...

... Bu yerleşme şekli Neolitik devir sonuna kadar aynı şekilde devam etmiştir...

... Eski tabaka ocakları yuvarlak veya dörtgen, sonraki tabaka ocakları ise dörtgen veya dikdörtgendir. Kenarlar ateşi sınırlandırmak için hafifçe yükseltilmiştir...

... Her evin ana odasının bir köşesinde yatak, sedir ve masa görevini üstlenen bir seki yer almaktadır. Sekilerin üzeri hasır yada kilim örtülüdür...

... Bu yerleşme şekli düz set olması açısından geniş alanlar olsa da, az insanla savunma sağlanabilmekteydi. Ayrıca gelişmiş bir sur duvarı yoktu. Ama en kenardaki duvarlar sağlamlaştırılmış şekildedir. Savunmadaki bu kolaylıktan dolayı Çatalhöyük ' te düşman saldırısından kalabilecek yıkım izlerine rastlanmamıştır...

... Evlerdeki duvarların köşelerine sekiler yapılmıştır. Bu sekiler yatma için küçük olduğuna göre, oturma yeri olma ihtimali daha geçerlidir. Oturma yerlerinin altlarına erkek, yatma yerlerinin altına ise kadın cesetleri gömülmüştür. Diğer setlere de ihtiyar ve çocukların gömüldüğü belirlenmiştir...

... Dikmeler ardıç ve meşedir. Farklı yükseklikte olan evlerin üzerleri sazlarla sıkıştırılmış kil, toprak ve tek katlı olup, temelleri fazla derin değildir. Duvar kalınlıkları 50 - 80 cm. arasında değişmektedir. Çünkü kerpiçler standart şekilde yapılmamıştır...

... Evler dörtgen bir ana oda ve buna bitişik küçük bir depodan oluşmaktadır. Bölmelerin arasındaki küçük kapıların hayvanların geçişi için açılmış olabileceği düşünülüyor. Sonradan yapılan çeşitli eklemeler planda düzensizlik yaratmaktadır. Evlerin çatı örtüleri düzdür. Evlere, çatıda bırakılan açıklık ya da deliklerden girilmektedir.>><sup>42</sup>

---

<sup>42</sup>J.MELLAART < Anatolia Studies , XII ,1962 >

Halk evden eve damların üzerinde yürüyerek geçmekteydi. Ağaç, kamış ve kilden oluşan kalınlığı 60 cm. bulan damlar, günlük aktivitelerin bir kısmının üzerinde gerçekleşmesine elverişliydi.

Evler birbirlerinden farklı yüksekliklerdedir. Bir evin damı, bir başka ev için basamak olarak kullanılmıştır. Günlük yaşam damların üstünde geçmektedir.

Çatıda bırakılan açıklık, giriş - çıkış, ısklandırma ve havalandırmanın yanısıra, ocak ve fırından yükselen dumanın çıkmasını da sağlamaktaydı. Ayrıca ısklandırma için yapılmış, çatıya yakın pencereler de vardır. Damdaki açıklıktan eve giriş - çıkışlarda tahta merdiven kullanılmaktaydı.

Evlerde ana oda ile kiler yada erzak odası birbirlerine kapısız bir boşlukla bağlanıyordu. Evler genellikle iki odalıdır. Büyük olan odalarda; toprak sekiler, dolaplar, fırınlı ocaklar vardır. Damların güneybatısında bulunan açıklığın altına denk gelen yerde; genellikle dörtgen biçiminde bir ocak, yanında duvara bitişik fırın vardır.

Evin mutfak köşesini oluşturan bu bölümde, yakacakların saklandığı nişler, çanak - çömlekler ve erzak kapları yer almaktadır. Evin öbür köşesinde sekiler ve platformlar bulunmaktadır. Platformlar, işlik ve yatak işlevi görmekteydi. Altlarına ölü gömülürdü. Bir evde yaklaşık 8 - 30 arası gömü vardır.

Kimi yapılarda ele geçen değişik buluntular, çok renkli resimler, kabartma bezemeler, bu yapıtların farklı bir işlevi olduğunu göstermektedir. Mellaart ' ın tapınak dediği bu yapıların planı evlerinininkinin aynıdır.

Evlerde aşı boyası kullanılmışken, tapınaklarda çok renkli resimlere rastlanmaktadır.

Belirgin bir kent örgütlenmesine rağmen, merkezi yönetim olduğu konusunda kanıta rastlanmamıştır. Ayrıca özel ve tek bir tapınak veya diğer merkezi yapısında henüz bulunmamış olması ilginçtir. Ayrıca kale, sur gibi bir savunma yapısında yoktur. Bunun yerine evler birbirine bitişik inşa edilmiş, kapı veya pencere içermeyen dış duvarlar yeterli savunma işlevi üstlenmiş olabilir.

İlk şehirleşme, insanların birarada yaşama ihtiyaçlarının sonucunda doğmuştur. Çatalhöyük ' te yerleşmenin, yani şehirciliğin en iyi bilinen dönemi VII. ve II. katlarıdır. Dörtgen planlı evlerin duvarları birbirlerine bitişik, ama kullandıkları ortak duvar yoktur. Her evin kendi bağımsız duvarı vardır. Evler ayrı ayrı planlanmış ve ihtiyaç duyuldukça yanına başka bir ev yapılmıştır. Bu nedenle şehirde sokaklar yoktur. Ulaşım düz damlar üzerinde olmaktadır. Evler genellikle iç avlu niteliğinde bir meydan etrafına veya bir kutsal ev çevresine kümelenmiş durumundadır.

Mimari bilgileri II. tabaka ile VII. tabaka arasında öğrenilmekte.

Çatalhöyük yerleşiminin kare planlı evlerden oluşması Mellaart ' ın bölgeyi kazarken yeğlediği tekniği de belirlemiştir. Mellaart, kazacağı alanı parsellerken evlerin planlarından yararlanmıştı. Bu gerçekten de sınırsız kolaylıklar sağlayan bir yöntemdir. Çoğunlukla evlerin planlarını belirlemek için toprak altı algılayıcı araçlara gerek kalmıyor. Kazılması düşünülen bölgenin yüzeyi kabaca süpürüldüğünde, evlerin duvarlarının, özellikle de duvarların üzerindeki beyaz sıvaların oluşturduğu belirgin konturlar, evin planını ortaya çıkarıyor. Kazı ev - ev yürütüldüğünden de her seferinde bütünlük taşıyan buluntular çıkarılabiliyor, hem de kazının dikey ilerleyiş hızı artıyor. Alışılmış parselleme yönteminin yerine kullanılan bu ev - ev kazma yöntemi sabırsız kişileri çileden çıkarabilecek sürprizlerinde önüne geçiyor. Kazmakta olduğunuz parselin alt katmanlarında bir yerlerde büyük bölümü yan parselde yer alan ilginç bir çömlek ucuna rastlayacak olursanız, yan parselinde o katmana kadar kazılmasını beklemek zorunluluğunu ortadan kaldırıyor.

Yünden kilim dokunduğu henüz kanıtlanamadıysa da Mellaart bugün de devam eden kilim geleneğinin temelini Çatalhöyük ' te atıldığını düşünmektedir.

Ölümden sonra cesetler akbabalara atılmış ve iskelet yumuşak dokulardan arandıktan sonra, özellikle kafatası boyanmış ve süslenmiş olarak evin içine gömülmüştür. Akbabalara bırakılmış cesetlerle ilgili sahneleri ve genel görsel malzeme olarak akbabalaları duvar resimlerinde görmek mümkündür.

### III-IV. BATI ÇATALHÖYÜK KALKOLİTİK DÖNEM

M.Ö. 5700 ' lerde Neolitik yerleşmenin terk edilmesinden sonra Çatalhöyük ' ün batısında ikinci bir höyükte yerleşilmiştir.

Çatalhöyük Batı diye anılan bu yerleşme, Neolitik kentin izleyicisi; Kalkolitik dönem yerleşmesidir. Çatalhöyük Batı, James Mellaart tarafından araştırılmış, burada sondajlar yapılmış, ancak ayrıntılı kazı çalışmaları yapılmamıştır.

Yüzey araştırmaları ve sondajlardan elde edilen bilgilere göre, Çatalhöyük Batı M.Ö. VI. binin sonlarına V. binin başlarına tarihlenmektedir.

<<Sondajlarda yalnızca, bir yapının iki duvarı ortaya çıkarılmıştır. Burada platformlar ve duvarlarda payandalar bulunmuştur. Kil tabanlarda ocak ve fırın parçaları bulunmuştur. Duvarlar kerpiç tuğladandır. Yeşilimsi - sarımsı bir kille sıvanmıştır...

... Sondajlarda elde edilen buluntuların % 90 ' ı çanak - çömlektir. Geri kalan % 10 ' u ise, kil heykelcikler, obsidiyen dilgi araçları, baltalar, kil sapan tasları ve parlatıcılarıdır...

... Çatalhöyük Batı, Kalkolitik yerleşmesinin aydınlanmasına yardımcı olan çanak - çömleklerden ilk Kalkolitik I kapları boya bezeklidir. Boyanın rengi kırmızıdan, uçuk solgun kırmızıya ve açık kahverengiye kadar değişmektedir. Bezemeler çizgisel ve süreklidir. İlk Kalkolitik II çanak - çömlekleri ise biçim açısından ilk Kalkolitik I kadar çeşitli değildir, ancak bezemede daha zengindir. Köşegen çizgiler, üçgenler, koşut ve yatay çizgiler, taramalar, dalgalı çizgiler, şevranlar ve baklava dilimleri gibi...

... Çatalhöyük Batı, ilk Kalkolitik II çanak - çömleği ile Canhasan II B çanak - çömleği büyük benzerlik göstermektedir. Çanak - çömlekte izlenen bu koşutluk Canhasan II Kalkolitik yerleşmesi ile Çatalhöyük Batı II yerleşmesinin çağdaş olduğunu göstermektedir.>><sup>43</sup>

Kalkolitik dönem de bu bölgedeki yerleşme, bu tepenin karşısında Çatalhöyük Batı olarak bilinen yerde gerçekleşmiştir.

<sup>43</sup>J.MELLAART < Çatalhöyük West ,A.S XV, 1965 >

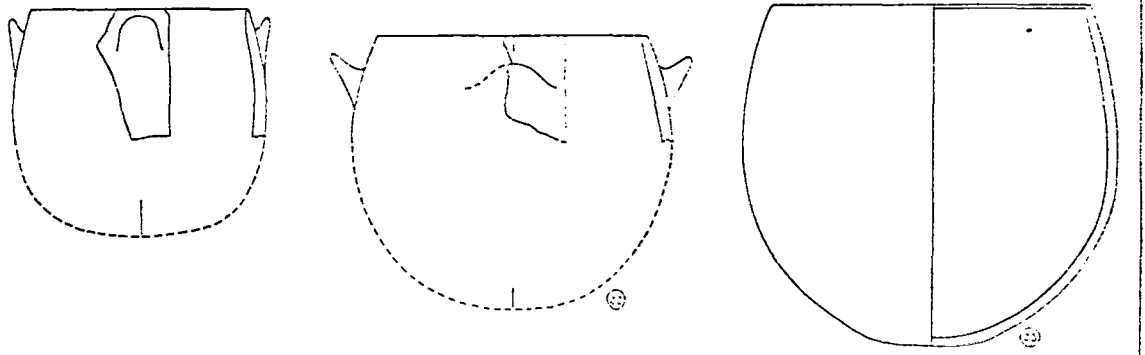
### III-IV-a 1. Batı Çatalhöyük Erken Kalkolitik Seramiği:

Kırmızı, kum veya mika ile kaplıdır. Astarlı kaplar ise az bir saman ile kaplıdır. Fırınlama iyidir. Fakat buna rağmen gri bir öz vardır. El yapımıdır. Astarlama çoğunlukla gri renktedir. Astarlama renkleri çoğunlukla kırmızıdan açık kırmızıya doğru ve açık kahve fakat hiçbir zaman koyu kahverengiye veya siyah renge dönüşmezler. Renkler yeşil - krem veya kırmızımsı portakaldır. Çoğunlukla sarı mat renktedir. Kapların alt kısımları ( büyük çapta olanlar) astarlı değildir.

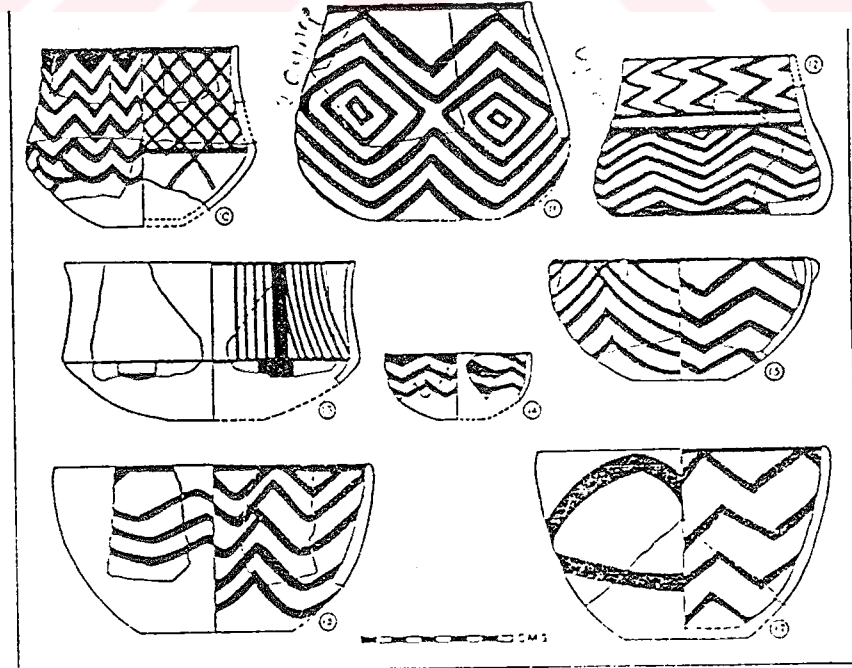
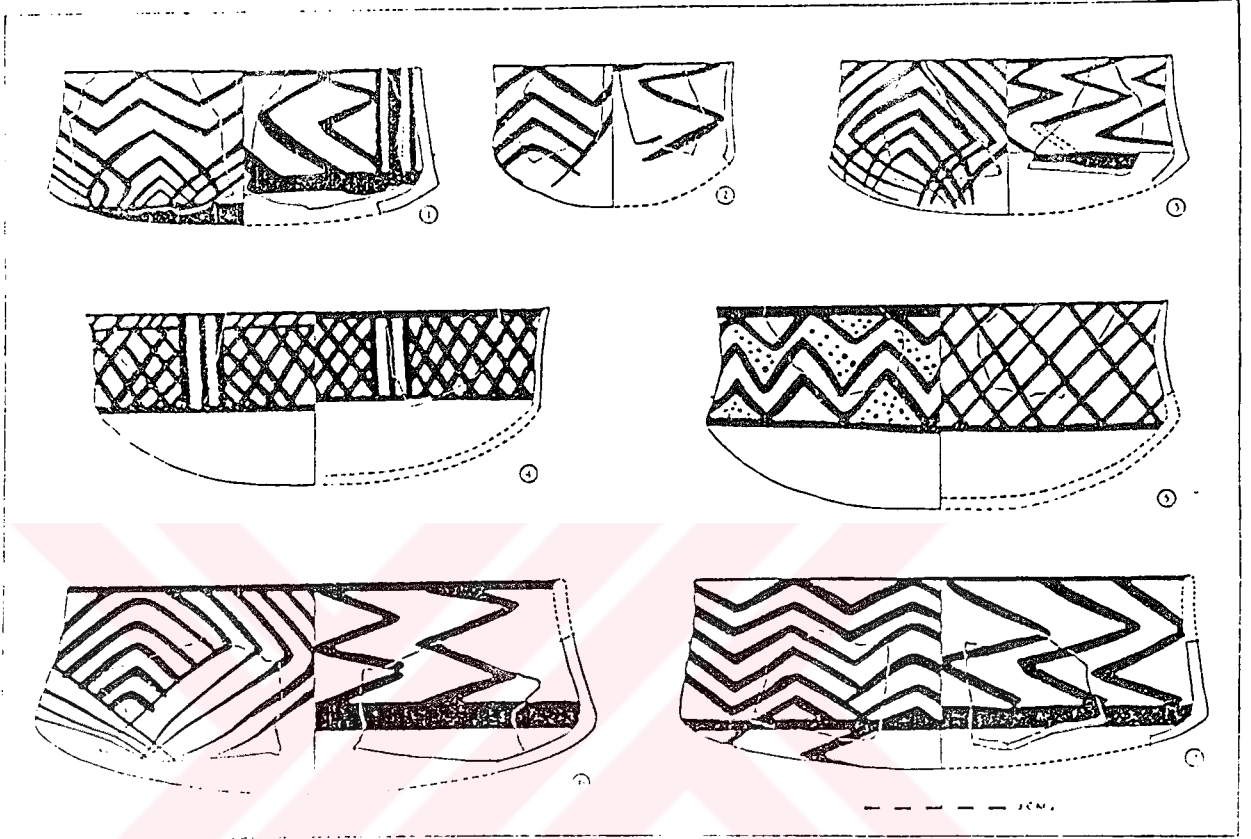
**III-IV-b 2. Erken Kalkolitik seramiği:** Bu seramikler, Kalkolitik Çağ ' ın ilk kısmındaki dönemde geliştirilmiştir. Şu andaki renkleri pembe - kırmızı veya kum - mika ve saman ile kaplıdır. El yapımıdır, iyi fırınlanmıştır, gri öz kalmamıştır, halen kırmızı veya pembe astar yapılmaktadır. Fakat çoğunlukla açık veya koyu kahverengi veya mat siyah renk kullanılmıştır. Kaplarda beyaz üzerine koyu kahverengi işlenmiştir.

### III.V ÇATALHÖYÜK KAZILARINDA ELDE EDİLEN BULUNTULAR 'dan ÖRNEKLER:

#### A- Neolitik seramik buluntuları.



B- Kalkolitik astarlı seramik buluntular:



## IV. CANHASAN

### IV.I. GENEL

Konya ilinde Neolitik dönem sonrasında Kalkolitik dönem izlemektedir. Canhasan,(M.Ö. 6000-4000) Konya-Karaman ovasındaki Kalkolitik dönem kültürünün temsilcisidir. Karaman ilinin 13 km. kuzeydoğusunda aynı adlı köyün sınırları içindedir.

Yöredeki üç höyükten birisi olan Canhasan, 36 m. uzunluğunda 280 m. genişliğindedir. Ova düzeyinin 5 m. üzerinde yer alan höyük de kazı çalışmaları yapılmıştır.

David French başkanlığındaki kazılar, Canhasan yerleşmesinin, Anadolu ' nun kentleşme süreci içindeki yerleşmelerinden biri olduğunu ortaya koymuştur.

1961 yılında yapılan kazılarda, bina duvarları ortaya çıkmış ve birden beşe kadar numaralandırılmıştır. Binalar bağımsız olup, duvarların kesişim yerleri diktir ve kereste kullanılmıştır.

1965 yılı kazısında 1963-64 yılı kazılarında ortaya çıkarılan taban seviyeleri derinliklerinde çalışmalar yapılmıştır.

1966 yılı kazısında s25a karesinde bir seri kerpiç tuğla ortaya çıkarılmıştır. Mimari olarak ayrıca q21d ve q21c karelerinde de kalıntılara rastlanmıştır. Bunlar II.B tabakası evlerine benzerler. Aralarındaki fark ise II.A da temel taşların daha fazla kullanılmasıdır.

1967 yılı kazısında, II.A tabakasında, q22a karesinde bir ev ortaya çıkarılmıştır. Evin duvarları yaklaşık 1.5 m. yüksekliğinde tahta kirişlerle desteklenmiştir.

1969-70 sezonu kazılarında höyüğün tepesinde yüzey araştırmaları yapılmıştır.

### IV.II . Mimari

<<Canhasan höyüğünün duvarları hiç taş kullanılmadan doğrudan balçıkla yapılmıştır. Çoğu zaman da iyi biçimlendirilmiş kerpiç, yada saz, saman ve ot ile karıştırılmış, üst üste yerleştirilmiş el büyüklüğünde balçık toprakların kullanıldığı görülmektedir. Kerpiç duvarlar içindeki tahta desteklerin hepsi ızgara bağlama hatılı yada

kaburga olarak duvarların içine yerleştirilmiş yatay tahtalardır. Bunların amacı duvarların sağlamlığını sağlamaktır.>><sup>44</sup>

<<Canhasan III mimarisi, taş temelsiz, kerpiç mimaridir. Duvarlarda kerpiçin yanısıra ahşap da kullanılmıştır. Duvar ve tabanlar çamur sıva ile kaplıdır. Bazı tabanlar çok sert kilden yapılmış ve çakıl taşlarıyla sağlamlaştırılmıştır. Kazıda, 1 metreye varan kalınlıkta duvarlara da rastlanmıştır. Dörtgen yapıların çoğunun girişi yoktur. Evlere Hacılar (Burdur) ve Çatalhöyük ' te olduğu gibi damdan girilmektedir. Kazıda evler ve odaların yanı sıra, bunları ayıran avlulara ve geçitlere de rastlanmıştır. Her katmanda aynı tarzı kullanıldığı görülmektedir. Evlerde, ocak yerleri, duvar içlerine gömülü fırınlar ve duvara yapışık sekiler bulunmuştur>><sup>45</sup>.

<<Yapılardaki mimari üslup,hemen hemen aynıdır.Dikdörtgen planlı olan bu evler iki katlı olup, alt kat duvarları çok kalın ve kapı yada giriş açıklığı yoktur. Duvarlar payandalarla güçlendirilmiştir. Alt katlarda izlenen bu durum, evlerin zemin katlarının depo odası olarak kullanıldığını,asıl yaşam bölümünün ise üst katlar olduğunu vurgulamaktadır. Kimi evlerde geometrik bezekli duvar resimleri bulunmuştur...

... Canhasan III de yer ve duvar sıvaları bazen kırmızı aşı boyası ile boyanmış, bazen de sert zemin üzerine çakıl taşlarının kuvvetle bastırılması suretiyle dekore edilmiştir.>><sup>46</sup>

Canhasan II de 7 yapı katı tespit edilmiştir. Binalar dikdörtgen planlı olup, kapı yeri yoktur. Giriş merdivenle tavandan sağlanmıştır.

Canhasan I de duvarlar 60 x 40 cm. boyutunda kerpiç tuğla ile yapılmış olup üzeri beyaz zemin üzerine kırmızı boya ile bezemelidir.

Canhasan Höyük ' te kutsal mahal veya ölü kemiklerinin gömüldüğü yer bulunamamıştır.

<sup>44</sup>NAUMAN < Anadolu Mimarlığı s. 45 >

<sup>45</sup>David FRENCH < Canhasan, Karaman 1962 TÜRK Arkeoloji Dergisi XII sayı :1 >

<sup>46</sup>KARAMAN Arkeoloji Müzesi Tanıtım yayınları >

#### IV.III. SERAMİK

Konya ovasının güneyinde Karaman il sınırları içerisindeki Canhasan Höyüğünde 1961-1974 de David French başkanlığında yapılan kazılarda höyüğün birinci ve ikinci katmanlarının kalkolitik, üçüncü katmanın da çanak-çömleksiz neolitik dönem katmanı olduğu saptanmıştır. Küçük buluntular arasında, pişmiş ya da pişmemiş kilden nesnelere vardır.

Höyüğün çapı yaklaşık 380-400 m.dir. Fakat buraların ne kadarının belirtilen zamanlarda iskan edildiği ancak kazılarla tesbit etmek mümkündür. Hem erken hem de geç Kalkolitik devri temsil etmektedir.

<<M.Ö. 4300 lerde Göksu vadisi aracılığı ile gelen gri, devetüyü, siyah üzerine boyalı ( astarlı ) seramiğin yanısıra Ubeyd boyaları(astarları) ile bezekli seramikler bulunmuştur. M.Ö. 4300 de kırmızı astarlı Ubeyd benzeri örnekleri vardır.>><sup>47</sup>

Orta Anadolu Konya Ovası ' nda Canhasan ' da astarlı amorf ya da ağız kenar dip parçaları bol olarak ele geçmesine rağmen tam kap ancak bir iki tanedir. Bunlar arasında:

- Geniş ağızlı küçük çömlekler
- Geniş ağızlı vazolar
- Geniş ağızlı keskin gövdeli kaplar vardır.

Emzik, Geç Ubeyd özelliğidir. Anadolu ' da pek yoktur. Kulp ise çift tutamak ya da dikey kulp olarak her iki seramikte de vardır.

Canhasan I.tabakada 5 grupta toplayabildiğimiz astarlı bezekli veya monokrom (tek renkli) seramikler ele geçmiştir. Bunlar:

- Kırmızı perdahlı kaplar
- Siyah perdahlı kaplar
- Çizgi bezekli kaplar
- Beyaz astarlı kaplar
- Kahverengi üzerine kırmızı astarlı

seramikler ele geçmiştir.

---

<sup>47</sup>French < 1974 s.130 >

<< Canhasan 'ın I. tabakasında ele geçen beyaz astarlı seramiklerin üzerindeki benzerlik genelde geometrik bezeklidir. Bunlar üçgen motifleri, içe üçgenler, iç içe üçgen üzerinde ağ motifi, yıldız motifi denilebilecek yıldız çizgileri yer almaktadır.>><sup>48</sup>

<< Canhasan seramikleri Orta Anadolu ' nun ve Önasya ' nın tarihi açısından Konya Ovası seramikleri çok önemlidir. Nedeni ise güney ve kuzey Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ticaret ilişkilerini öğrenmemiz olmasıdır...

II.B Erken Kalkolitik

II.A Orta Kalkolitik (M.Ö.4750-4000)

I Geç Kalkolitik

... Bu dönemlerin hepsinde polikrom(çok renkli,olay seramikte sırlanmış mamuller için kullanılır.) seramik görünmektedir. Polikrom seramik iki tür olarak görülür. İlkinde hamurun kendi rengi üzerine kap yaşı iken kırmızı, kahverengi, siyah renklerle astar yapılır. Hamurun rengi krem ya da deve tüyü rengidir.>><sup>49</sup>

<< Diğer teknikte beyaz astar üzerine parlak kırmızı boya (astar) ile bezeme yapılır. Yuvarlak ağızlı kaseler ya da yayvan çanaklar en çok kullanılan kaplardır. Erken Kalkolitik II.B ' de çoğunlukla boyalı (astarlı) seramik görülür. Kirli beyaz ya da krem boya ( astar) üzerine kırmızı ile yapılan bezemeler görülür.>><sup>50</sup>

Bunun yapımında koyu devetüyü renk üzerine siyahla yapılan bezemelerde vardır.

Şekil:51

<< Bu dönemde görülen tas formları kulak benzeri, çukur ağızlı, çanak ve vazolardır. Burada çıkıntılı yada boynuzlu çanaklar da vardır. Bunun yanında kenar üzerinde yükselen dirsekli, saplı basit yarı küresel yada boynuzlu, karşılıklı kenarları olan küçük, düzgün kısa boylu kulak biçiminde vazolar vardır.>><sup>51</sup>

<sup>48</sup>French < 1974 s.131 >

<sup>49</sup>French < 1964 AS XII s.39 >

<sup>50</sup>French < 1964 AS XIV s.126 >

<sup>51</sup>French < 1963 AS XIII s.37 >



51

Sekil: 51

<< En çok kullanılan kap biçimleri büyük kaplar, şişkin karınlı kaseler ve küplerdir. Bu tip kaplarda kulak yada boynuz biçiminde kulplar vardır.>><sup>52</sup>

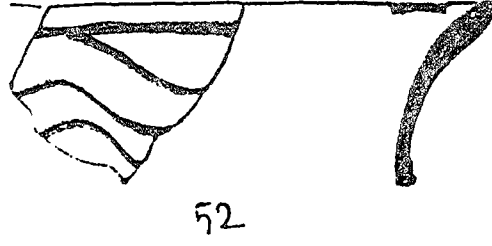
<< Bu tip parçalara Çatalhöyük ' ün Batı tepesinde de rastlanmıştır.>><sup>53</sup>

II.A Orta Kalkolitikte ise krem, açık krem, açık devetüyü zemin üzerine siyah ve kahverengi tonlarda bezeme yapılır. İnce keramiğin ortaya çıkışı bu çağın özelliğidir. Erken Kalkolitikteki gibi kırmızı görülüyor. Kahverengi ve siyah değişik tonlarda kullanılmış olup bu dönemde dışa çekik ağız kenarlı, küpler yada vazolar vardır.

Canhasan Orta Kalkolitikte devetüyü zemin üzerine çikolata yada siyahla bezeme yapılmış çanaklarda vardır.>><sup>54</sup>. Sekil.: 52

<sup>52</sup>French < 1966 s.34 >

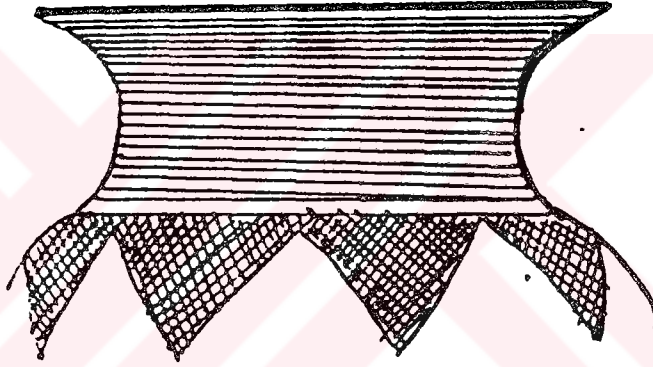
<sup>53</sup>French < 1963 AS XIII s.37 >



Şekil :52

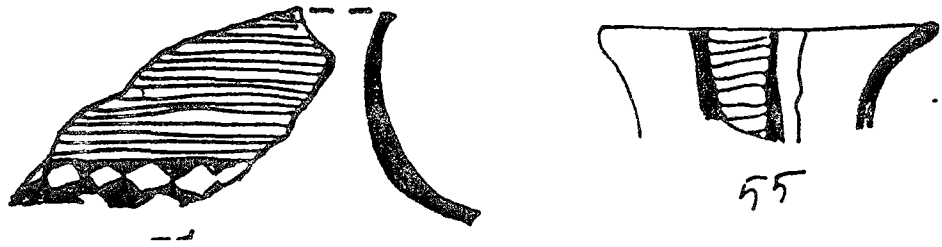
Bezemeler arasında baklava motifleri, ray motifi, paralel çizgiler, kıvrık çizgiler, kafes motifleri, içleri taralı dikdörtgenler vardır. Bulunan parçalar arasında vazıo boynu

Şekil: 53



Ayrıca vazolara ait parçalar da vardır.

Şekil: 54, 55



<< Orta Kalkolitik geçişli Geç Kalkolitik ' de beyaz boyalılar (astarlılar) görülür. Kaliteli beyaz boyalı, düz kenarlı çanaklar da görülür. Kalın ağızlı vazolar vardır. Bütün tarzlar mattır>>.55

<sup>54</sup>French < 1963 AS XIII s.37 >

<sup>55</sup>French < 1961 AS XVI s.27 >

<< Kırmızı ve siyah cilalı eserler vardır. Form olarak kulak benzeri çukur ağızlı çanak ve vazoların çıkıntıları yada boynuzlu sapları bulunur. Ayrıca düzgün kısa boyunlu kulak şekilli vazolar vardır. Hacılar ve Kuruçay ' da kap biçimleri çok çeşitli olmasına rağmen Canhasan ' da kap çeşidi daha azdır.>><sup>56</sup>

Tabaka	Periot	Kaplar
I	Geç Kalkolitik	Koyu perdahlı beyaz astarlılar
II.A	Orta Kalkolitik	Krem üzerine siyah ve çeşitleri, Beyaz, siyah perdahlılar.
II.B	Geçişli Erken-Orta Kalkolitik	Krem üzerine kırmızı devetüyü rengi üzerine kahverengi-siyah perdahlılar

### II.B Tabakası:

II.B safhası seramiği krem üzerine parlak kırmızı astarlı iyi perdahlı ve sagrafito (kazıma) gri-siyah ve sarı renkli seramik görülür. Son II.B de krem üzerine kırmızı, aynı sagrafito (kazıma) seramik ve yeni olarak açık üzerine koyu astarlı kırmızı seramik görülür. Son seramik türü Canhasan II.A ya geçişi gösterir. Yabancı etkili Sevranlı(içiçe açılar) ve taramalı bantlı seramik Canhasan II.B2 ve B3 de görülür. Aynı zamanda B2 ve B3 katları Mersin XXI ve XX ile kültürel bir irtibatı bulunmuştur.

Bir halaf parçasında II.B3 tabakasında bulunduğu belirtilir. Erken Çatalhöyük Batı seramiğinin XXIV-XXII tabakalarından çıkan parçalar Mersin ' den ithal edilmiş gibidir.

Boyalı örneklerde krem üzerine kırmızı renk görülür. Çatalhöyük seramiğine yakınlık gösterir. Devetüyü astar üzerine siyah veya kırmızı süsleme de vardır.

<sup>56</sup>French < 1968 AS XVIII s.45 >

Astarsız örnekler, yanık siyah, gri ve devetüyü ranktedir.Sagrafito (Oyma) yerleri beyaz astar ile doldurulmuş çanak-çömlekler ele geçmiştir.

#### **II.A Tabakası:**

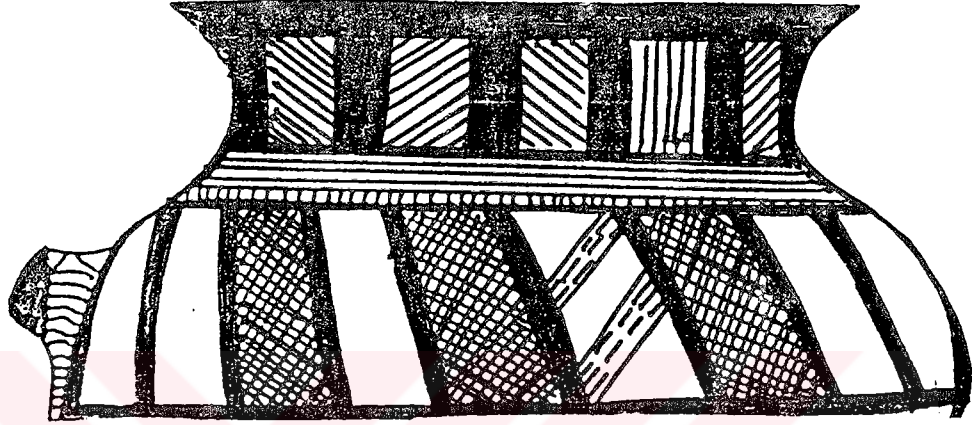
Astarlı seramik çoğunluktadır. Krem veya devetüyü zemin üzerine siyah astar ile yapılmıştır. Yivli ve uzun boyunlu çömlekler vardır. İlk defa kaseler görülür.

Oymalı (sagrafito) ve perdahlı örnekler, II.B katından beri devam ederler. Boğa başları ile süslü değişik yapıda bir çanak ele geçmiştir.



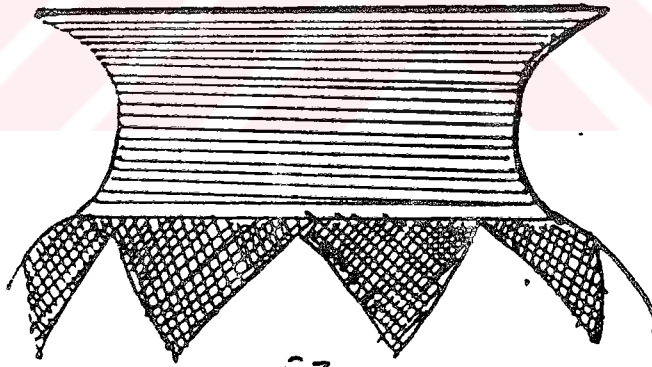
## CANHASAN HÖYÜĞÜNDE YAPILAN KAZILARDA ÇIKAN SERAMİK İŞLER:

a-Kavanoz, devetüyü zemin üzerine kazıma tekniği kullanılarak siyah ( demiroksit fırın atmosferinde oksijen azaltılarak elde edilmiş)astar ile bezenmiş.



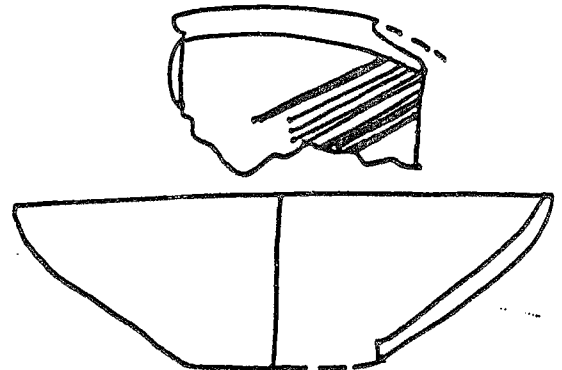
b-Kavanoz,krem zemin üzerine,siyah astar ile bezeme yapılmış.

Şekil :53

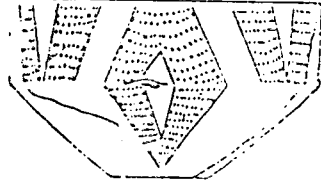


53

c-Çanak kırmızı ve siyah ile devetüyü zemin üzerine bezeme yapılmış ve perdahlanmış.

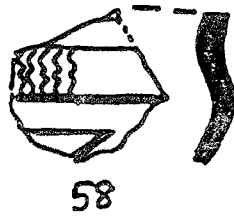
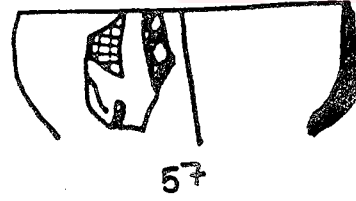
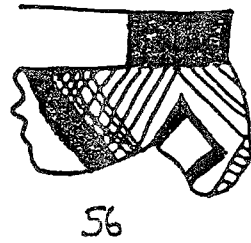
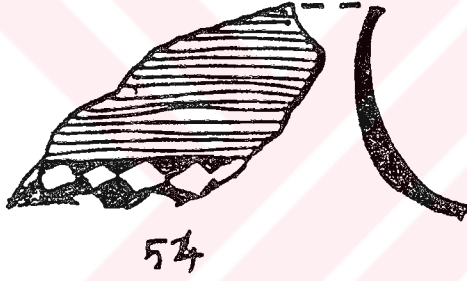


d-Çanak, devetüyü zemin üzerine kırmızı ve çikolata astar ile bezeme yapılmış, perdahlıdır.

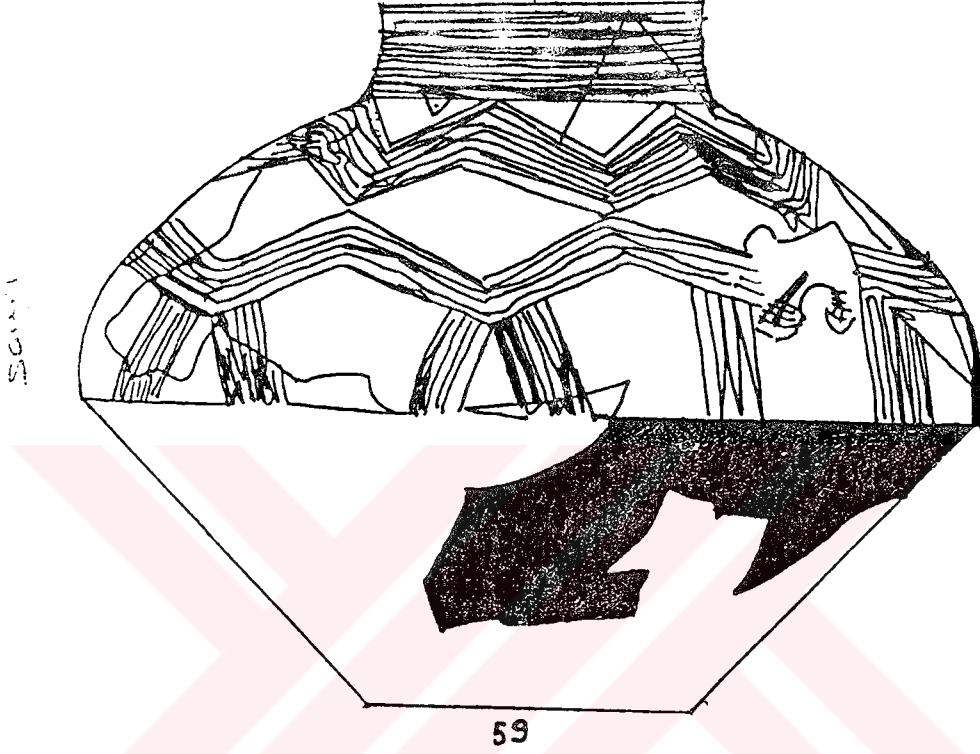


e-Kavanoz , devetüyü zemin üzerine, koyu kahverengi astar ile bezeme yapılmış.

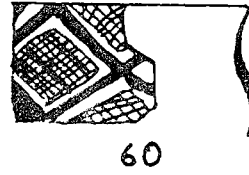
Şekil :54,55,56,57,58



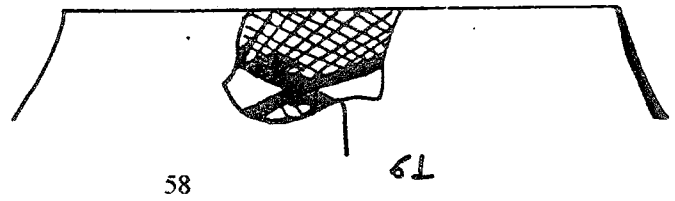
f-Kavanoz,kilde oluşan (pişmeden mütevellid)koyu portakal - devetüyü zemin üzerine kahverengimsi kırmızı astar ile yapılmış bir takım bezemeler.şekil 59



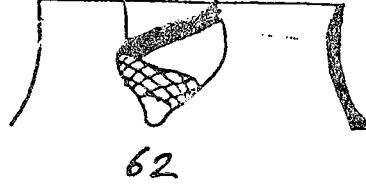
g-Çanak, koyu devetüyü zemin üzerine mat kırmızı astar ile ileri dolu baklavalar.(kafesler)yapılmış.Kenarın i kesimide süslenmiş,perdahlıdır.şekil:60



h-Çanak, devetüyü zemin üzerine kalın kırmızı astar ile kafes motifi işlenmiş.şekil: 61



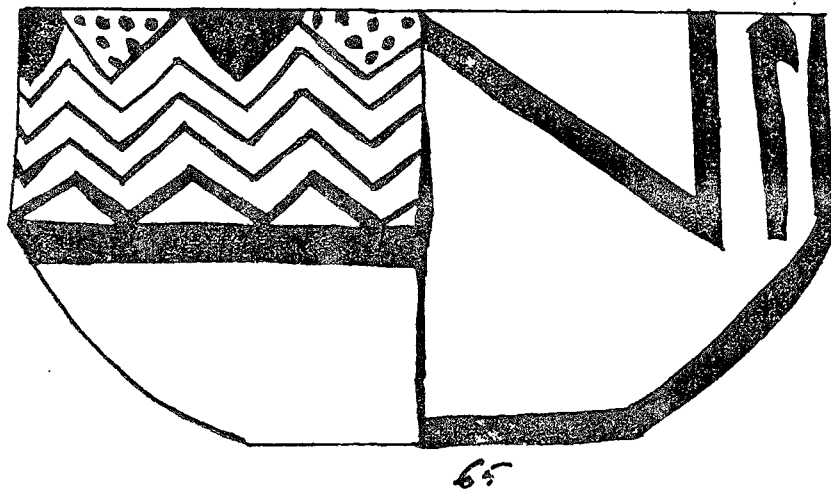
i-Kavanoz, krem zemin üzerine kırmızı astar ile bezeme yapılmış, perdahlıdır.Şekil:61,62



j-Çanak,devetüyü zemin üzerine siyah astar ile bezeme yapılmış,perdahlıdır.Şekil:64



k-Çanak, krem renk zemin üzerine kırmızı astar ile bezeme yapılmış.Şekil:65

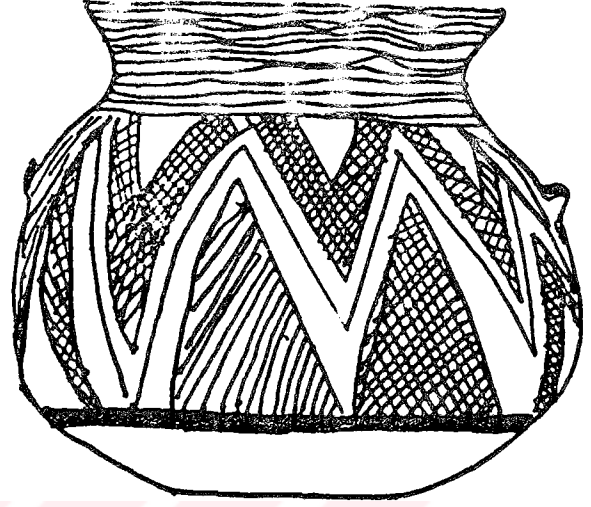


L-Kavanoz krem zemin üzerine kırmızı astar ile desenler yapılmış.Şekil: 66



66

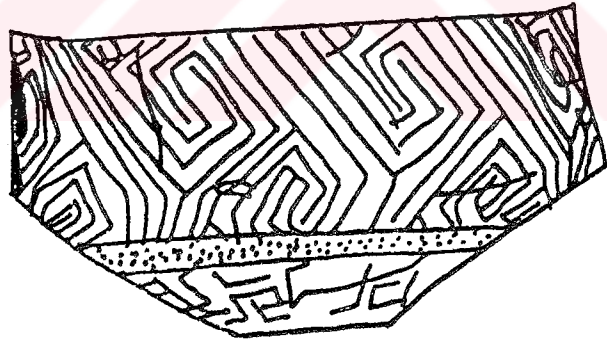
m-Kavanoz,devetüyü zemin üzerine koyu kırmızı astar ile bezeme yapılmış. Şekil:67



67

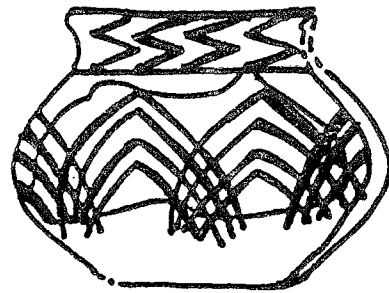
n-Çanak, mat beyaz zemin üzerine beyaz astarlı ve kazıma (sagrafito)teknîği kullanılarak desen yapılmış.

Şekil:68



68

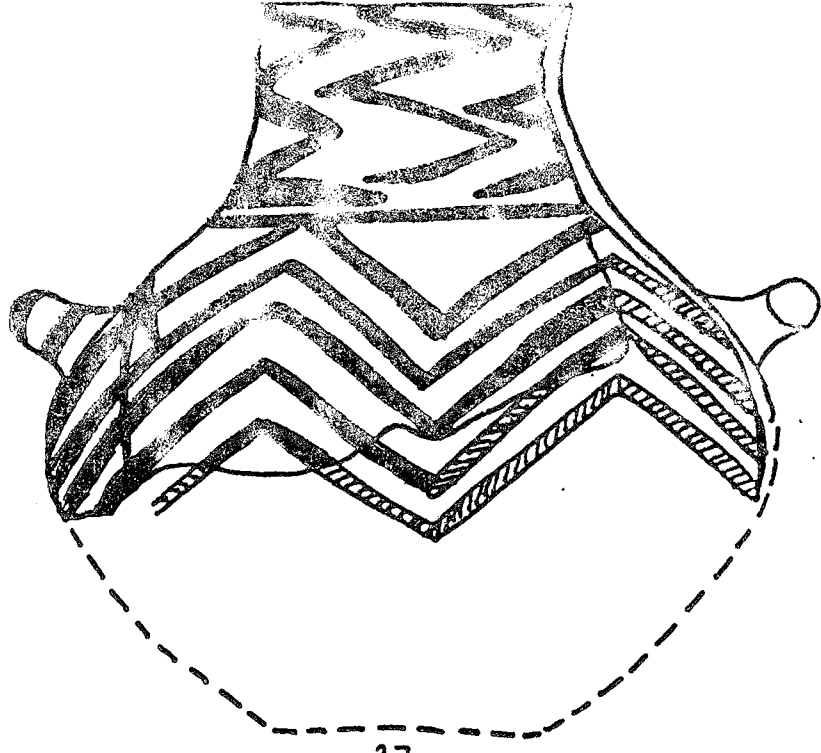
o-Kavanoz iki tutamaklı kahverengi üzerine kırmızı astar ile ters W' ler yapılmış. Şekil:27,28



28

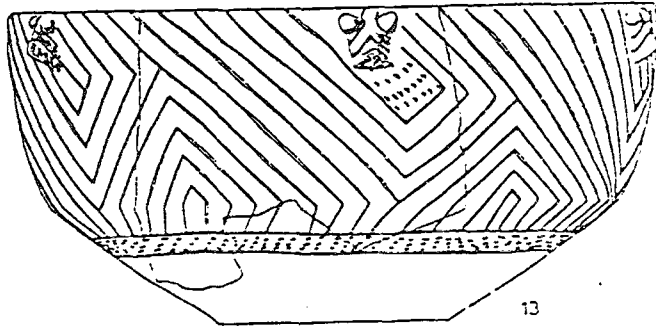
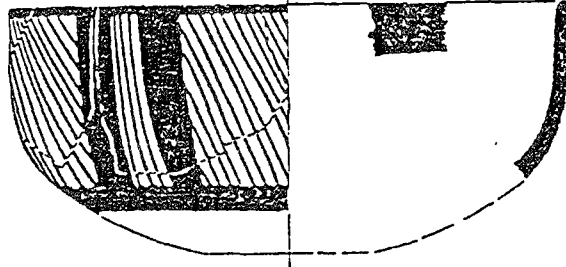
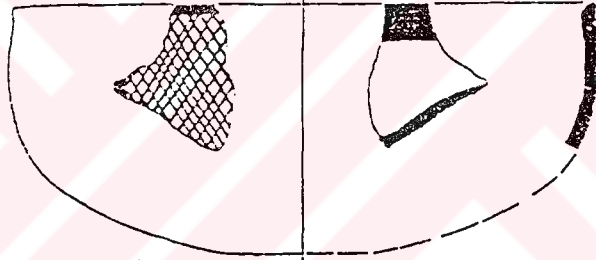
61

layla



27

ö-Ve diğer benzer buluntular.



13

62

## TARİHLENDİRME:

<< Orta Anadolu'nun kronolojisi için iki farklı metot kullanılmıştır. C14 ölçümüne göre iki kazı bölgesinin tarihlenmesi Çatalhöyük ' ün batısı ile Canhasan ' ın I.tabakasıdır.>><sup>57</sup>

Çatalhöyük Batı M.Ö. 4900-4821

Canhasan 2B5 M.Ö.4500

Canhasan I. M.Ö.4300

2.Metod arkeologlar seramikleri karşılaştırdıklarında farklı eserlerde çağdaş tabakaları ortaya çıkarmışlardır. Orta Anadolu ' da Konya ovasındaki tek sistematik kazı, tabakaların katları olarak bilinen Canhasan ' daydı.

David French ' e göre erken ile orta kalkolitik arasında çıkış tabakası olarak adlandırılan II.A-B tabakası II.B3 tabakasındaki yangından hemen sonra başlıyordu. II.B2 tabakası orta kalkolitik çağın başlangıcı olarak adlandırılıyordu. Bunların paralelleri Çatalhöyük Batı, Karahöyük, Kocahöyük II-III, sadece yüzeydeki arkeolojik kalıntılar olarak belirtiliyordu. Bu tabakadan sonra Karahöyük ve güneyi ile Çatalhöyük Batı tamamen biliniyordu.

<< Canhasan II.A5 tabakasından sonra hiçbir kayda değer veriye rastlanmadı. Aksine sadece Orta ve geç Kalkolitik çağa ait eserler bulundu. Daha sonra Mersin XVI-XI ile aynı zamanda bir boşluğun ortaya çıkarılmasına izin veriliyordu...

... Uzmanlara göre bu iki zaman arasındaki boşlukta Canhasan'da yerleşim yoktu. Fakat kazılmayan öteki bir çok küçük yerleşim birimleri Konya ovasındaki bu boşluğu dolduruyordu.>><sup>58</sup>

---

<sup>57</sup>French < 1965 s.89 >

<sup>58</sup>French < 1965 s.89 >

## SONUÇ

İnsanoğlunun, yerleşik düzene geçtiği, Neolitik ve Kalkolitik Dönem de dediğimiz , yeni yaşam biçimine neden olan en büyük etken,son buzul çağı'nin bitişini izleyen dönemde yavaş yavaş belirmeye başlayan iklim değişiklikleridir.

Buzulların çekilmesi ile iklim giderek ılımlanmış, sonunda bitki örtüsü ile hayvan türleri ortaya çıkmaya başlamış, böylece insanoğlu mağaralardan çıkarak yeni yerleşim yerleri bulmuşlar.

İnsanoğlunun toprağa bağlanması onu yeni keşiflere itti. Önce, güneşte kurutulan kilin sağlamlığını öğrendi. Kile elle biçim vererek ateşte pişirmek, böylelikle de günlük işlerde büyük bir kolaylık sağlayacak olan çanak-çömlek yapması önemli bir aşamadır.

Çanak - çömlek yapmasını bilmeyen (Neolitik Çağ'da bu topluluklara "aceramik"ya da "aseramik" (seramiksiz ) dönem ) ilk üretimi topluluklardan sonra, insanoğlu rahatlıkla ve bolca bulunan kilin özelliklerini keşfetti. Böylece de, kile türlü biçimler verip, onu ateşte pişiren, yeni çömlekçiliği uygulamaya başlayan köy toplulukları ortaya çıktı.

Konya Ovası' nda ve diğer göller bölgesinde Neolitik kültürlerine son veren büyük yangından sonra , ileri üretici dönem de denen Kalkolitik Çağ'a girilir. Erken, Orta ve Geç olmak üzere üç ana bölümde incelenen ve daha çok M.Ö 5000' in ikinci yarısına tarihlenen bu dönemin en önde gelen iki özelliği vardır.

Bakır aletlerin giderek taşın yerine geçmeye başlaması ve kökleri Neolitik Çağ'a uzanan astar bezemeli çömleklerin yapımıdır.

Tüm bu bilgilerin ışığında seramik yapımında ve bezemesinde pek çok faktör olduğu görülür. Bunlar; insanların dini inançlarını ve de korkularını yansıtmaktadır. Kullanılan motifler ve formlar insanların sanat anlayışlarının ne kadar geliştiğini bize açıkça göstermektedir. Bu dönemde coğrafi bölgeler arasındaki ilişkiler arttığı için, seramik sanatında da bölgeler arasındaki bu birtakım etkileşimlerin izleri gözlenebilmektedir. Bunu, merkezlerde bulunan benzer örneklerden anlıyoruz.

Anadolu ve Konya Ovası da bu çağda bazı bölge seramiklerinden etkilenmişlerdir. Bunlar; Halaf ve Ubeyd seramikleridir. Bunun yanında Anadolu ' nun kendi karakteristik seramikleri de bulunmaktadır. İnsanlar artık Neolitik Çağ ' ın kaba yapılmış kaplarından ayrılıp, estetik, göze hoş gelen eserler üretmeye başlamışlardır. Yani bu dönemde insanlar salt ihtiyaçlarını karşılamak için değil, sanatsal becerilerini de ortaya koymak için seramik üretmişlerdir. Yapılan formlar, bezemelerde kullanılan renkler ve motifler bize bunu göstermektedir.

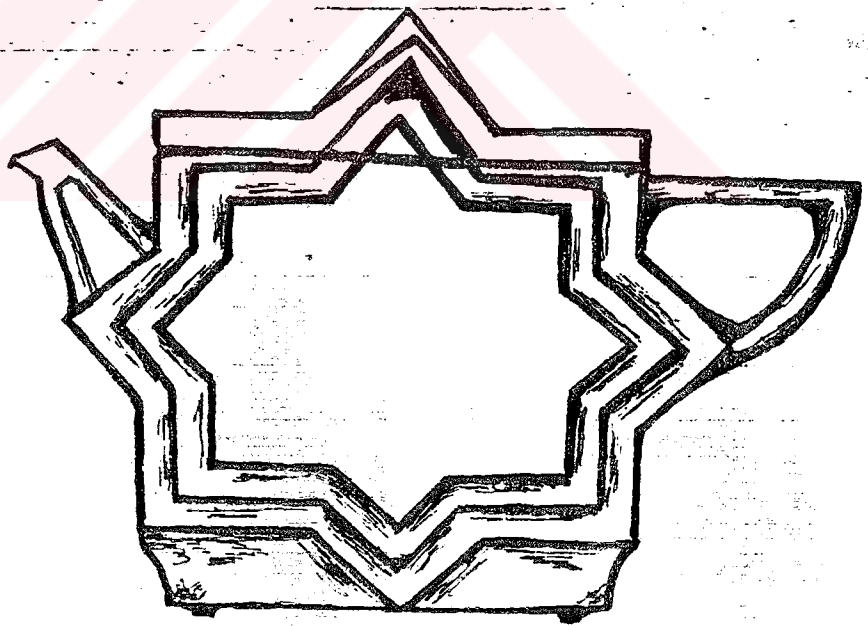
Konya Bölgesi ' nin Dogu ve Batı Çatalhöyük ve Canhasan Höyükleri, Neolitik ve Kalkolitik Dönemin en iyi temsil edildiği yerleşim yerleridir.

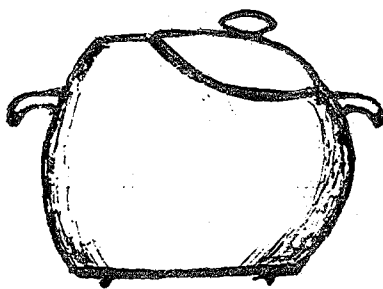
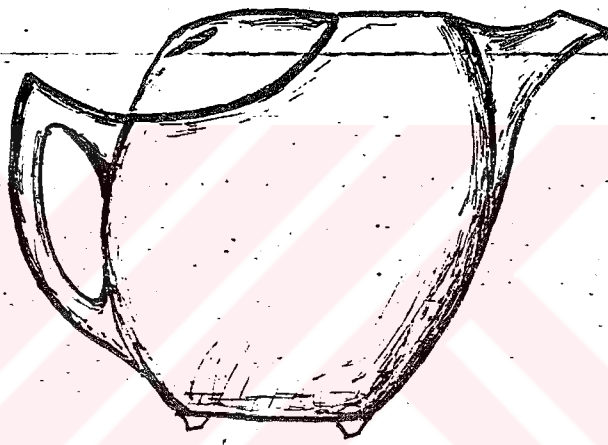
Mellaart ve David French ' in yayınları incelendiğinde, Konya Ovası ' nın batısındaki her iki kazıya göre , Canhasan ve Çatalhöyük ' ün kendi kültürlerini Erken Kalkolitik ' te geliştirdikleri ve birbirlerini karşılıklı etkiledikleri ortaya çıkmaktadır.

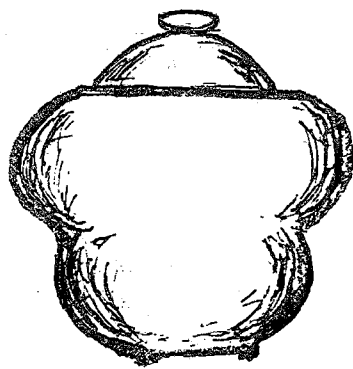
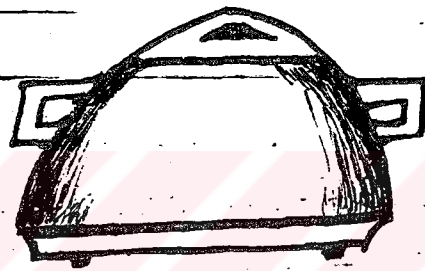
KONYA BÖLGESİNDE  
KALKOLİTİK VE NEOLİTİK DÖNEM  
ESERLERİNE  
ÇAĞDAS ÖNERİLER

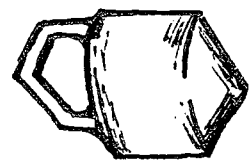
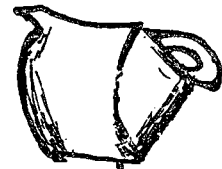
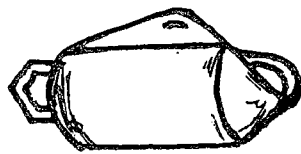
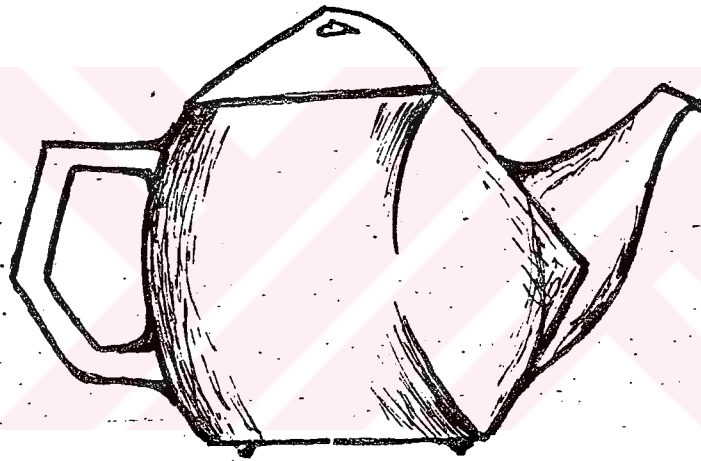
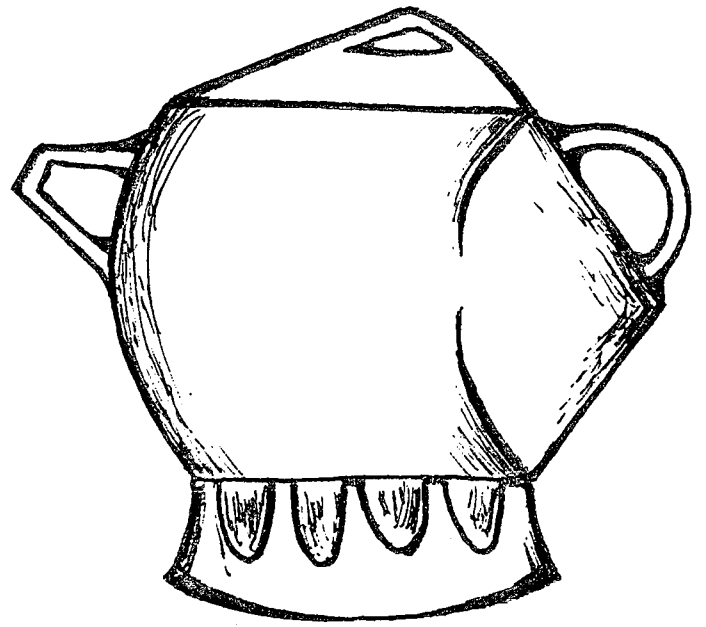


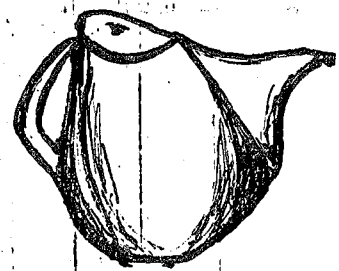
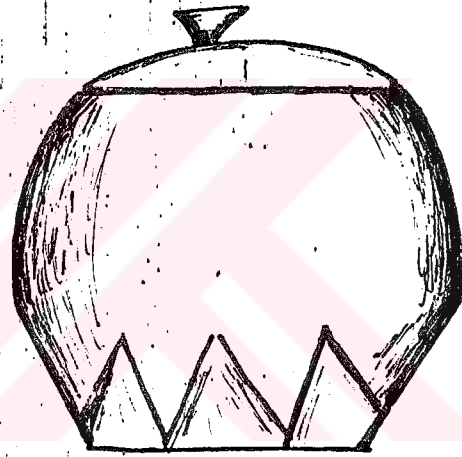
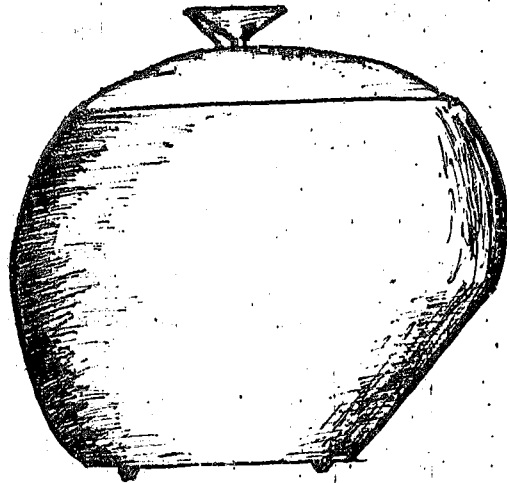


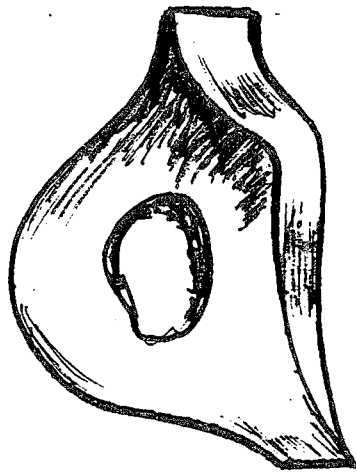
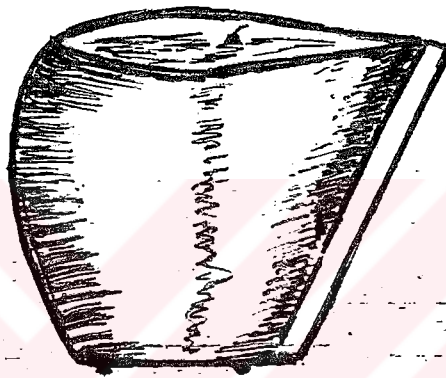
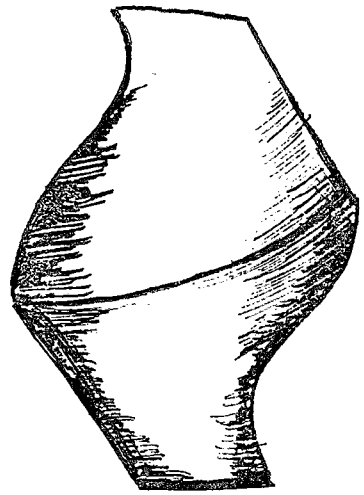


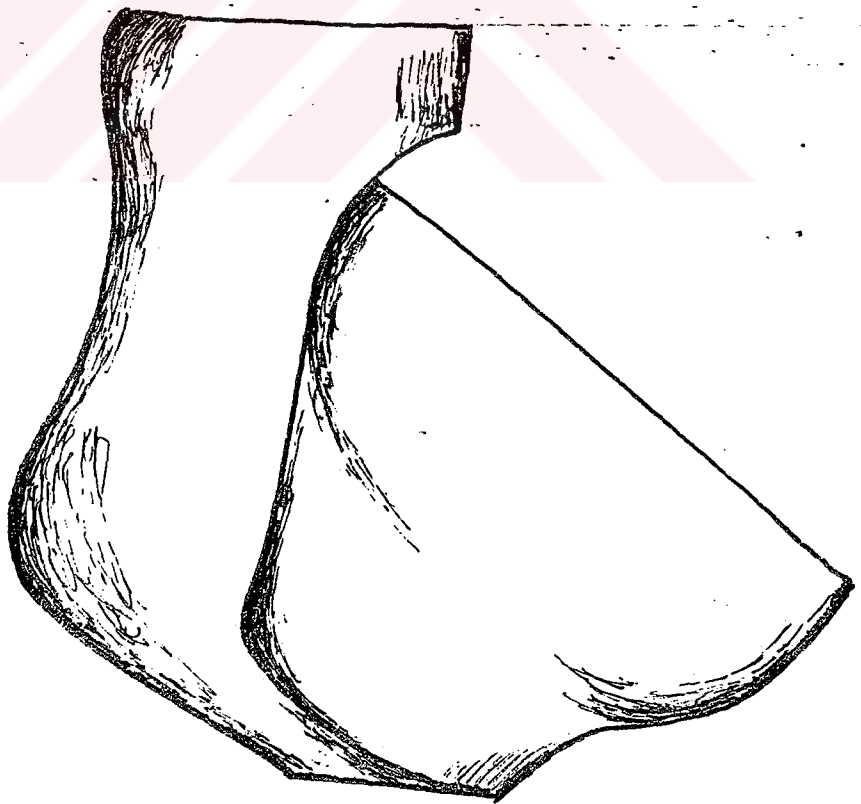


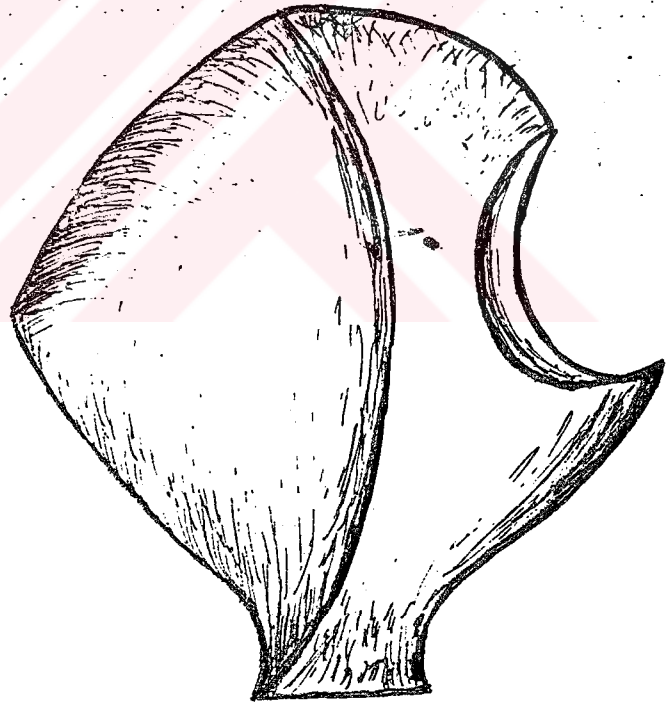


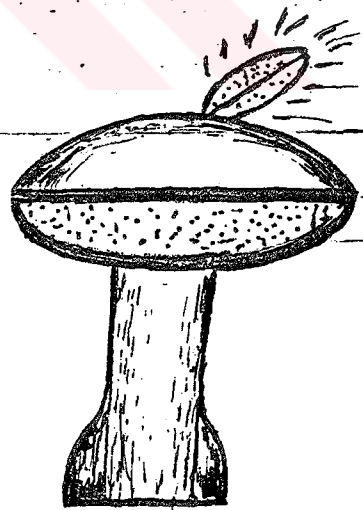
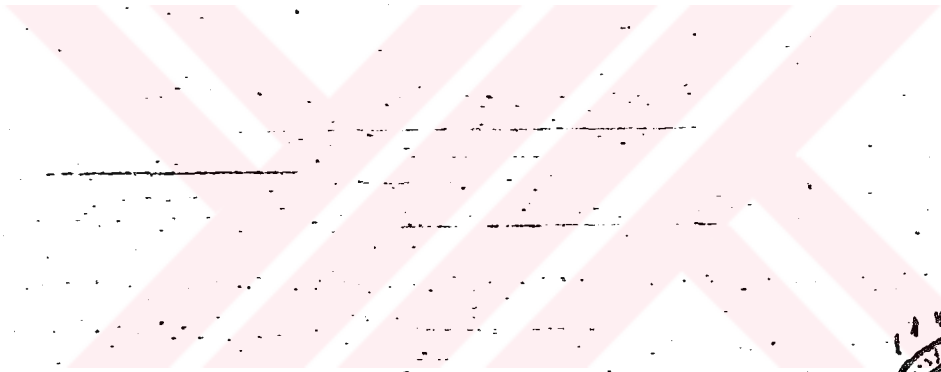
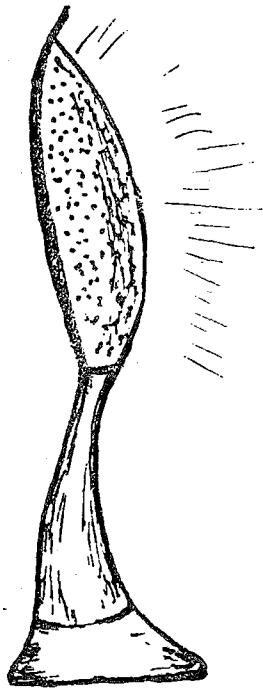


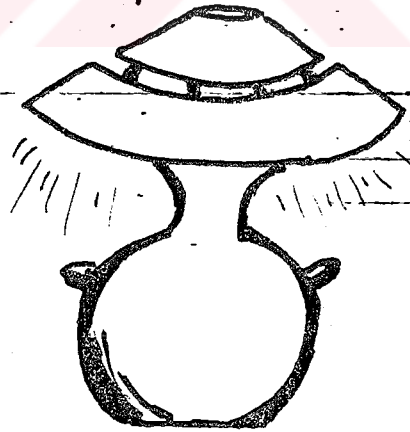
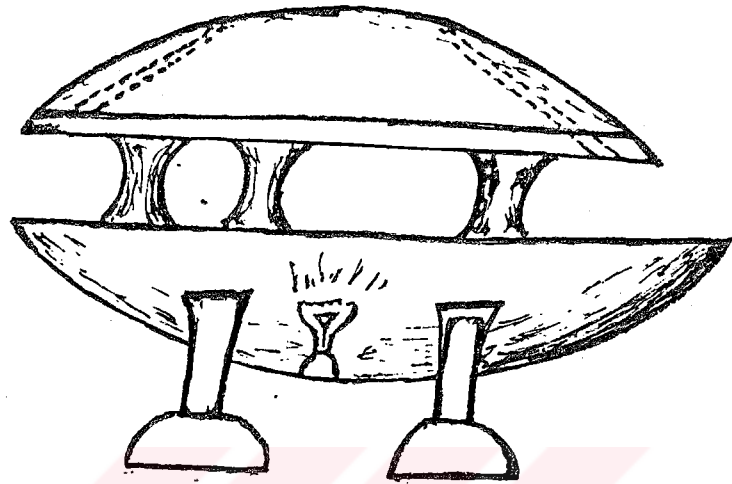


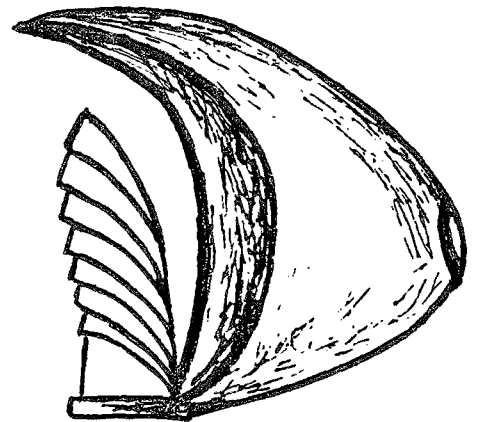
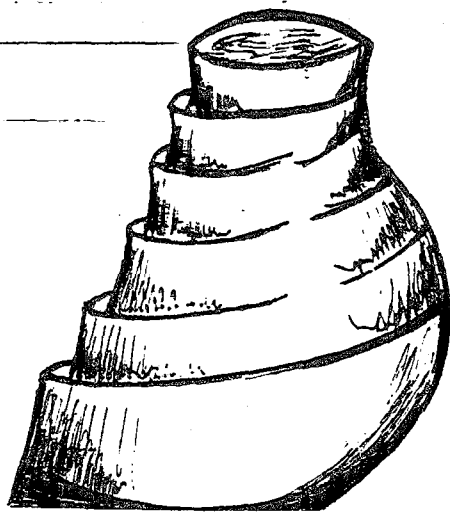
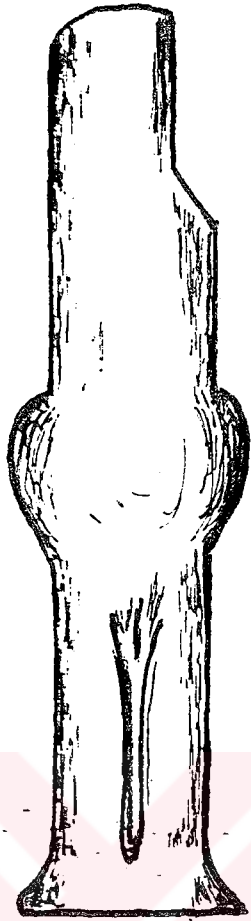












KAYNAKÇA:

- 1-FRENCH, David,"Excavations of Canhasan" ASXVI,Ankara 1966,s.27-42
- 2-FRENCH, David,"Excavations of Canhasan" ASXVIII, Ankara,1968,s.45-55
- 3-FRENCH,David,"Notes on site distribution in the Çumra area",ASXX,Ankara,1970,s.139-149
- 4-FRENCH,David,"Excavation of Canhasan fourth preliminary report 1964",ASXV,Ankara,1965,s.87
- 5-FRENCH,David,"Excavations of Canhasan", ASXII, Ankara,1962,s.27-41
- 6-FRENCH,David,"Excavations of Canhasan second preliminary report 1962",ASXIII,Ankara,1963,s.29-43
- 7-FRENCH,David,"Excavations of Canhasan third preliminary report 1963",ASXIV,Ankara,1964,s.125-139
- 8-MELLAART,James,"Excavations of Çatalhöyük", ASXVIII, Ankara,1962,s.34-47
- 9-MELLAART,Çatalhöyük, a Neolithic Town in Anatolia. Lomdon 1967
- 10-MELLAART ,The Neolithic of the Near East, London 1975
- 11- MELLAART,"Preliminary Report, on a Survey of Pre-Classical Remains in Southern Turkey " Anatolian Studies, IV, 1954
- 12-MELLART, "Excavations at Çatalhöyük- First Preliminary Report, 1961 Anatolian Studies XII,1962
- 13-MELLAART, "Excavations at Çatalhöyük"Anatolian Studies XIII. XIV. XVI 1963, 1964, 1966
- 14-MELLAART, "Çatalhöyük West, Anatolian Studies. XV. 1965
- 15-MELLAART,"The Neolithic Culture of Southern Anatolia " VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri. Ankara 1967
- 16-MELLAART,Anatolia (c.4000-2300 B.c )Cambrige ancient History, 1965.
- 17-MELLAART,Anatolia before c.4000 B.c and Anatolia c.2300-1750 B.c Cambrige Ancient History 1966.a

- 18-MELLAART, The Chalcolithic and Early Bronze Ages in The Near East and Anatolia, Beirut, 1966.b
- 19- S.LLOYD, Early Highland Peoples of Anatolia, London 1967
- 20-S.LLOYD, Early Anatolia Hardmondsworth 1956,
- 21-Ufuk ESÝN , Ýlk Üretimciliđe Geçip Evresinde Anadolu ve Güney ve Dođu Avrupa
- 22- Ord.Prof.Dr.E.AKUNGAL, Anadolu Uygarlýklary Ýstanbul 1988.
- 23- Machteld MELLÝNK "Anatolian Chronology" Chronologies ýn Old World Archeology Yay. Robert W.Ehrich, Chicago and London 1971
- 24- Lan A. TODD , "Preliminary Report on a Survey of Neolithic Sites in Central Anatolia" Türk Arkeoloji Dergisi XV sayý 2 1966
- 25- Mehmet TUNAY, "Çatalhöyük TTOK Belleteni 310, 1971.
- 26- WHITE HOUSE, Davýd and Ruth, Archaeological Atlas of the World London 1976.
- 27-Doç.Dr. A.Adil TIRPAN, ""Çatalhöyük" Konya Müzesi Müdürlüdüne Hazýrlanmýp Broşür.Konya 1983.
- 28-D.O.CAMERON "Symbols of Birth and of Death in The Neolithic Era. London, 1981.
- 29-Rudolf NAUMAN, "Eski Anadolu Mimarlýđý" Ankara, 1991.